

NAGY ALAKOK

ÍRTA

VICZMÁNDY TAMÁS

B U D A P E S T 1938

VICZMÁNDY TAMÁS EGYÉB MUNKÁI:

A Viczmándy-család története. (Franklin t.) 1915.

Színművek. (Lampel R.) 1916.

A gyarmatokról. (A Bpesti hírlap nyomdája) 1919,

Az én őseim. (Egyetemi nyomda) 1931.

Híres zempléniek. Első sorozat. A Ráskayak és Butkayak. — Deregnyei Galambos Ferenc. — Kossuth. — Ifjabb gróf Andrassy Gyula. — A költő Szemere Miklós. (Sárkány-nyomda) 1934.

Híres zempléniek. Második sorozat. Rákócztól Rodostóig. — Gróf Szirmay István. — Szent-Ivány Vince. — Sárosy Gyula Zemplénben. — Darmay Viktor. (Sárkány-nyomda) 1936.

A kiadásért teel: Viczmándy Tamás.

1227. Sárkány Nyomda R.-T. Budapest, VI., Horn Ede-utca 9. Tel.: 1—221—90.

Igazgatók: Dr. Wessaly Antal és Wessely Józsei.

TARTALOM.

1. II. József.....	5
2. Kossuth és Emerson.....	13
3. Livingstone Dávid.....	21
HÍRES ZEMPLÉNIÉK (Harmadik sorozat):	
4. Báró Sennyey Pál	29
5. Kossuth Zsuzsi	55
6. Kazinczy zempléni köre	67

II. JÓZSEF.

Azok, akik kérlelhetetlen makacssággal, kéjelegve szokták örökösen ismételni azt az alaptalan, rosszmájú dogmájukat, hogy a Habsburgok mindenkor és minden úton-módon korlátlan hatalmat akartak Magyarország felett gyakorolni: egy esetben, de csak egyetlenegy esetben, teljes joggal kéjeleghetnek ... Valóban II. József egészen bizonyosan korlátlan hatalmú uralkodó volt! ...

De csak II. József volt összes Habsburg-királyaink között az egyedüli igazán korlátlan hatalommal uralkodó, mert ő meggyőződésének megfelelően, előre megfontolt szándékkal: az akart lenni! ...

Előtte még csak I. Lipót, utána pedig Ferenc és I. Ferenc József korlátlan hatalmú uralkodásáról lehet szó, de ezeket az uralkodókat csak a körülmények vitték-sodorták belé abba, hogy az alkotmányt ideiglenesen félretették. Hiba volt, hogy — hacsak ideiglenesen is — korlátlan hatalommal uralkodtak, de ezt nem a saját természetük, meggyőződésük szükségszerű folyományaképen, de azért tették, mert azt hitték, hogy a felmerült kormányzati nehézségeket másképen le nem győzhetik.

Abszolutizmus volt ugyan a Mária Terézia uralkodásának abban a korszakában is, amikor férje, halála után II. József volt az ő magához vett uralkodótársa, de ezért az abszolutizmusért is már II. József viseli a történelem előtt a felelősséget.

II. Józsefet — amint az ő lelki képét Marczali nagy bravúrral megrajzolta — magas szellemi tulajdonságai arra képesítették volna, hogy egyik legnagyobb királyunk legyen, e helyett ő, abból a jóakarátú, de helytelen szán-

dékből indulván ki, hogy Magyarországot és a többi népeit is a Franciaországban megindult felvilágosodott szellemenben, de saját akaratuk ellenére is, tehát az úgynevezett felvilágosult abszolutizmus alkalmazásával boldogítani fogja, egyike lett legnagyobb tragikus hőseinknek, aki bukását önmaga jellemezte a legtalálóbb rövidséggel, mondván: „csak akartam!”...

Carlyle szerint ugyan: minden ember élete tragédia, de milyen volt az ő tragédiája, az ő bukása — a többi átlagemberéhez képest!

Már nagynak született: testsúlya születésekor tetemesen túlhaladta az átlagot; — kora ifjúságában lett római királlyá és az ő királlyá választása nagyszerű ünnepeit — így találkoznak életútjaikban az Isten rendeltére az igazi nagy emberek — Majna melletti Frankfurtban végignézte egy lángeszű gyermek: Goethe is; — és igen fiatalon lett német császárrá, és mint ilyenről a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott róla egy nem kicsinyelhető tekintély: nagy Frigyes.

Magyarországot és Erdélyt még trónörökös korában bejárta, és mint egy új Julius Cézár sajátmaga feljegyezte: „körüljárok, nézek, okulok”. Mint trónörökös látogatta meg Párizsban sógorát: XVI. Lajost is és el nem mulasztotta ott Rousseau-t felkeresni, akinek írásait, — épúgy mint Kaunitz, a kancellár — élvezettel olvasta, és meglátogatta volna Voltaire-t is, de az akkor Svájcban töltötte aggsága napjait és csak meghalni ment haza Párizsba.

Rousseau bizonyos esetekben a szabad királyválasztás híve volt, és pedig — amint azt a lengyel nemzetnek is javasolta — azzal a megszorítással, hogy a király fia egyáltalán ne legyen megválasztható. Természetes, hogy ez a tantétel az örökös király II. Józsefnek nem tetszhetett, hiszen amikor a francia forradalom kitört és megkérdezték tőle, hogy kinek a pártján van?, ő ezt a félre nem érthető választ adta: „én királypárti vagyok, nekem ez a mesterségem”.

De elfogadta Rousseau-tól azt a megállapítást, hogy az ember nem mondhat le szabadságáról, mert ez annyi volna, mint lemondani emberi mivoltáról. Ezért adta ki azt a pátenst, amelyben a jobbágyból földművelőt csinált, akinek személyes szabadságot és birtoklási jogot biztosított.

És elfogadta tőle azt is, hogy egyenlőség nélkül nincs szabadság, ezért be akarta szüntetni az előjogokat és a kötelező közteherviselés megvalósítása céljából elrendelte a földmérési munkálatokat.

II. Józsefnévalírása.

Voltaire-t még kevésbé tudhatta követni II. József. — Voltaire nézetei sokban ellenkeztek a keresztény felfogással. A lélek halhatatlanságát — amelyet egyébként már Plato is hirdetett — olyan lehetetlen dolognak tartotta, mint azt, hogy „a fülemile még akkor is énekeljen, amikor a sas már felfalta”. Az isteni szentháromságból pedig gúnyt űzött.

II. József buzgó keresztény maradt és az ő egyházi reformjaitól megriadt VI. Pius pápát a legnagyobb tisztelettel fogadta Bécsben.

De Voltaire-nek a vallási türelemre vonatkozó állásfoglalása annál nagyobb megértésre talált nála. Ugyan ki is tudott volna annak ellenállni, amit Voltaire a türelemről általánosságban mondott? ... „Mi mindnyájan — mondotta ő — át vagyunk hatva gyöngeségektől és tévedésektől, bocsássuk meg tehát kölcsönösen ostobaságunkat: ez a természet első törvénye.”

Voltaire hatása alatt adta ki bizonyosan II. József a türelmi pátenst, amiért a protestánsok jóttevőjüknek tar-

tották és — amint Grünwald Béla mondja — megbocsátották neki az alkotmányon esett sérelmeket is.

Természetesen voltak II. Józsefnek olyan újításai is, amelyekhez nem a francia filozófusoktól kapta az ösztönzést. Beleavatkozott Magyarország közigazgatási beosztásába és az általa szervezett 10 közigazgatási kerület élére egy-egy kir. biztost állított; — a vármegyei közigazgatásban a tisztviselők választását megszüntette és az addig az úriszék által gyakorolt bíraskodást a tisztviselőkre bízta; — és mindezeknek az újításoknak a tetejébe az állam hivatalos nyelve gyanánt a latin helyett a németet vezette be.

Az újítások egy részére szükség volt, hiszen a későbbi reformerek programjának is a legfontosabb pontjaihoz tartoztak.

„A XVIII. század eszméi II. Józsefben megtestesülve rohanták meg a középkor jogrendjét”, amint Grünwald helyesen mondja.

A német nyelvre vonatkozó intézkedés azonban mindenképen helytelen volt, de az akkori magyarok közül sokan — közöttük Kazinczy — nem ütköztek meg rajta. Zemplén vármegye azonban Szirmay Antal történetíró tollával felírt ellene, és kérte, hogy ha a latint mint hivatalos nyelvet megszüntetik: lépjen helyébe a magyar nyelv, hiszen azt érti II. József is!

„Aç lesz a legnagyobb királyunk, aki ezt végrehajtja”, teszi hozzá okosan és szépen a feliratban Szirmay.

De II. József semmiképen nem lehetett a legnagyobb magyar király, mert nem vette figyelembe Rousseau-nak azt a nagyon helyes megállapítását, hogy a nemzet akaratára ellenére még jó törvényeket sincs joga csinálni a királynak. A reformoknak egyetlen útja csak az lehetett, hogy azokat a király az alkotmánnyal összhangban vigye keresztül.

Mindenekelőtt tehát meg kellett volna magát koronáztatnia és az országgyűlést összehívnia. De ő azt hitte, hogy ezek felesleges dolgok, mert őseink Mária Terézia

uralkodásának végső szakában, amikor II. József — a nemzet beleegyezése nélkül — az ő uralkodótársa volt, már megszokták az abszolutizmust.

Ebben — hála Istennek — tévedett, de nem tévedett abban, hogy alkotmányos úton az ő reformjainak helyes részét sem lehetett akkor keresztül vinni, mert azokra a közvélemény — megfelelő államférfiak hiányában — előkészítve nem volt.

Így a nemzet az abszolút hatalommal uralkodó II. Józsefet a kínálkozó legelső alkalommal cserben hagyta.

A kiütött török háborúban II. József vér- és anyagi áldozatot követelt a nemzettől, de ez méltán gondolhatta: adunk, de csak a koronázott királynak és csak az országgyűlésen ...

Más oldalról is fenyegető volt a külföld magatartása és II. József most már megértette, hogy elhibázta a játszmáját!

Rendeleteinek legnagyobb részét visszavonta tehát, — az addig feleslegesnek hitt koronát a fejére akarta tétetni és az országgyűlést is össze akarta hívni, de — és ebben van az ő mélységes tragédiája — *már későn volt!*

Ott ólálkodott még nem öreg, de beteg testében a halál, nem tehetett jóvá semmit, pedig — mindent jóvá akart tenni...

KOSSUTH ÉS EMERSON.

Kossuthnak minden kétségen felülálló óriási szónoki «reje talán soha nagyobb próbára nem volt téve, mint akkor, amidőn 1851. és 1852-ben tett északamerikai kör-útjában Concord városában egy olyan gyülekezet előtt kellett beszélnie, amelynek soraiban ott volt Emerson is.

Hogy ki volt az az Emerson? ... Emerson egyike volt Amerika és a XIX. század legnagyobb bölcsekedőinek és íróinak, kortársa és szellemrokona Carlyle-nek.

Az a magaslat, amelyen ő áll, egyike a legnagyobb ritkaságoknak. Hiszen kitűnő író, kitűnő gondolkodó minden időben mindenütt megakad egy-kettő. Nálunk is volt Emerson idejében két olyan kiválóság, mint Gyulai Pál és Csengery Antal. Csakhogy az egészen más! ...

Az angolok mondják az ő 200 évvel ezelőtt élt nagy verselőjükre, Pope-ra, azt a pompás kritikát, hogy a legnagyobb a — második sorban... Hát Gyulai Pál és Csengery is a legnagyobbak voltak a második sorban, de Emerson az elsők egyike volt az első sorban.

Ha az ember Gyulait vagy Csengeryt olvassa, önkéntelenül is felkiált: ejnye de okos, tanult és művelt ember! ... Ha Emerson némely művét, például az „Essay”-it olvasom: eszem ágában sincs felkiáltani, mert néha eláll a lélekzetem, szédülök, annyira érzem az ő emberfeletti erejét és nagyságát! ... Hogy aláhúzzam a könyvben az ő nagy gondolatait: kiveszem a zsebemből a ceruzát és a következő percben már el is dobom, mert az az érzésem van, hogy az egész könyvet — alá kellene húznom...

Igaz, hogy nem vagyok vele mindig egy véleményen,

de a lángész előttem akkor is lángész, ha nem azt mondja, amit én helyesnek vélek.

És ilyen az ő nálunk is ismert művei közül az a munkája is (Representativ men), amelynek címét talán „Vezetőemberek”-nek lehetne lefordítani. Hol és ki tudott úgy jóformán egy lélekzetre írni Platóról, a gondolkodóról, — Swedenborgról, a rejtelmesről, — Montaigne-ről, a kételkedőről, — Shakespeare-ről, a költőről, — Napóleonról, a világhódítóról és Goethéről, az íróról? . . . Szédületes tárgyak, szédületes magasságokról nézve! . . . És akinek nem kellene a bölcselekedések, az olvassa el az ő „Angol vonások” (English traits) című könyvét, amelyben 1833-ban és 1847—48-ban tett angolországi utazásairól számol be.

Pompás megfigyelések vannak abban Carlyle-ről, Wordsworth-ről és igen érdekes bírálatok az egész angol irodalomról, sőt az egész angol népről.

És Kossuthnak Concordban ez előtt a kiváló szellemű ember előtt kellett beszélnie, és pedig angol nyelven, sőt válaszolnia neki, mert Emerson őt megjelenésekor egy fényes, magasröptű beszéddel üdvözölte.¹

„Aç ön sok és megszakítás nélkül tett látogatásának a fáradsalma” — szolt Emerson Kossuthhoz — „amely egy hadjárat veszélyével hasonlítható össze: tiltja nekünk, hogy önt hosszasan feltartóztassuk.

Ennek a városnak a népe osztozik ez ország lakosainak a bátorság és kitartás iránt érzett csodálatában és mint a többi honfitársa, sóvárgott látni a férfiút, akinek rendkívüli szónoki képességéhez tetteinek tündöklése és megbízhatósága társul.

És mivel e város szent kiváltsága, hogy egy bástyát őriz, amelynek ez ország történetében helye van, mi előbb tudtuk, hogy ön nem fog bennünket kikerülni, ön nem fejezheti be az amerikai szabadsághoz tett zarándoklatát

¹ A cikkben előforduló idézeteket Emerson és Kossuth beszédeiből a Bostonban 1852-ben kiadott „Kossuth in New England” c. munkából az angol eredetiből fordítottam.

addig, amíg saját szemeivel nem látta a romjait annak a kis hídnak, ahol egy maroknyi derék farmer megnyitotta a mi forradalmunkat.

Ezért mi ide gyülekeztünk és vártuk önt.

És most, uram, mi szívből örvendünk, hogy végre itt látjuk, ezeken a csatatereken.”

Ehhez a gyönyörű bevezetéshez méltó a beszéd többi része. Egy helyen ezt mondja Emerson Kossuthnak: „ön a saját előkelő helyét otthon érdemelte ki, — mi elfogadjuk „ad eundem”, amint az egyetemen mondják, mi elfogadjuk önt ugyanarra a fokozatra, új vizsgálat nélkül, mi felfüggesztünk minden szabályt ilyen elsőrangú érdem előtt. Ön bátran ülhet mint tudor a szabadság iskolájában, ön betetőzte a jogát ahhoz, hogy a mi Washingtonunkat magyarázza.”

Aztán így fejezi be remek beszédét: „szerencsekívánatunkat fejezzük ki ahhoz, hogy ön megtanulta, hogyan kell átváltoztatni a szerencsétlenséget hatalommá, a számkivetést harccá, a múló legyőzetést tartós győzelemmé”.

Erre az üdvözlőbeszédre igazán nehéz volt méltó választ adni. Csakhogy Kossuth nem az a szónok volt, akinek bárhol is el kellett volna némulnia. Szónoki sikereiben gazdag amerikai útja előtt (1851) hallatta ő már szavát Angliában is, és ott — egyéb magasztalásokon kívül — egy bírálójától ezt a pompás elismerést érdemelte ki:² „Kossuth páratlanul ékesen szóló. Ez nem azt jelenti, hogy ő jól étkezett uraktól ebéd után zajos tapsokat csal ki és hogy a zsúfolt karzat könnyen izguló és rokonszenvező hölgyei fehér zsebkendőik lobogtatásával üdvözlik: egy se-reg közönséges szónok, akinek egy népszerű tárgya volt, amelyről bőségesen beszélt, elérte ugyanazt a hatást. És nem jelenti azt, hogy a tömeg tombolva éljenzi, amikor ő valami olyan gondolatot fejez ki, amely kedvező az emberiség legszegényebb részének a jogaira nézve és a tömeg úgy érzi, hogy kész őt, ha kell, követni a harcba is: nem

² L. „Kossuth in England”, megjelent Londonban, 1851. Az angol eredetiből saját fordításom.

tiszta jellemű demagógok minden időben ugyanazt már megcsinálták. Mindezt, valóban, ő is megcsinálja, de még sokkal többet ennél: ő az ellenzékét barátta téríti, — ő a kételkedőt megnyugtatja, — ő kielégíti a hideg finnyás gáncsoskodókat, — felkavarja a vérét az újságíróknak, akik szokva vannak nyugodtan és befolyásolatlanul meghallgatni a szónokok minden fajtáját és elküldi őket és a lapszerkesztőket íróasztalukhoz, feljegyezni azt a teljes meggyőződésüket, hogy ő a legelbűvölőbb szónok, akit csak valaha hallottak.”

De Kossuth bármilyen nagy és „elbűvölő” szónok volt: egy pillanatra mégis megtorpanhatott, amikor most Amerikában a lángeszű Emersonnak hatalmas beszédére kellett válaszolnia. Ő maga is kifejezést adott ennek az érzésének — ámbár lehet, hogy csak a szónoki hatás kedvéért tette — amikor így kezdte válaszát:¹ „Én félve beszélek itt. Én szeretem hallgatni a mesét, amelyet a vértanúk lelkei mondanak és az olyan szavakat, mint az öné uram (Emerson), amelyek tele vannak bölcseséggel és emberszeretettel.

De azután legyőzi elfogultságát és megszólal a maga kossuthi hangján: „Üdvözöllek téged” — mondotta Kossuth — „Concordnak megszentelt földje, te szentséges keresztelőhely, ahol Amerika népe először keresztelte magát nemzetté a saját és ellenségei vérével. Üdvözöllek téged Concord, te keresztelő Szent Jánosa az amerikai függetlenségnek.”

És tovább: „Légy örökre áldott Concord megszentelt földje! és ti, az elköltözött lelkei, vegyétek angyali szárnyaitokra az imáit a vándor száműzöttnek, aki Concord megszentelt földjén segítségül hívja az Újvilág fiatal szellemét, hogy újjáteremtse az Óvilágot!”

Azután így folytatta: „Concord vált kiinduló pontjává Amerika szabadságának, hogy Amerika legyen kiinduló pontjává az egész világ szabadságának. Ez az én hittem, amelyet az önök történelmének a filozófiájából meríttem.

Valóban különös dolog az, hogy a jelen minden eseménye mennyire magán viseli itt körülöttem egy mélyebb jelentőség ábrázatát. Jelentősége van annak a való ténynek, hogy (Emersonhoz) ön az, uram, aki által Magyarország balkimetenelű küzdelmének a képviselője olyan nemeslelkűen fogadtatik Concord nevében a mártírok győzelem által megfényesített szentélyénél. Ön szokva van belemerülni az igaznak rejtelmeibe és az igazság rejtelmeit feltárni az emberek előtt.”

Kossuth nagyon jól ismerhette Emerson műveit, amelyek közül az „Essay”-k Carlyle előszavával már világhírű volt, és mintha csak igazolni akarta volna Emersonnak azt a megállapítását, hogy „a prófétát és az apostolt igazán csak a próféta és az apostol érti meg”, az ő szellemében így folytatta beszédét: „vallás és filozófia, ti szent ikrek: belétek vetem Amerikába helyezett reményeimet. Vallás: a szív filozófiája nagylelkűvé, és filozófia: az ész vallása bölcsesé fogja tenni az amerikaiakat és mindaz, ami után törekszem: nagylelkű bölcsesség és bölcs nagylelkűség.” Ebből aztán levonja az ő célul kitűzött következtetéseit: „Igen, uraim, Amerika vagy újjáteremti az Óvilágrész helyzetét, vagy elkorcsosul az Új világrész helyzete miatt. Uram (Emersonhoz), kérem önt, adja ide segítségül az ön filozófiai fejtegetését, hogy az ön nemzetét arra a meggyőződésre bírjam, hogy az a forradalom, amelynek Concord volt a kiindulópontja, tele van egy magasabb hivatással, hivatással, amely nagy, mint az egész világ, vagy mint az emberiség maga.

Engedje kérnem önt, hogy használja fel az ön mélyenjáró elméjének elemző hatalmát az amerikai forradalom jellemének feltárására, — amint ön feltárja az önbizalom, a lelki törvények, az értelem, a természet és politika jellemvonását: adja kölcsön az ön ítélőképességének tekintélyét ahhoz az igazsághoz, hogy az amerikai forradalom hivatása még befejezve nincs, hogy a feladat még kiegészítve nincs, hogy a félúton megállni rosszabb, mint meg sem mozdulni, — és ismételje meg mélyértelmű szavait, amelyeket írt a szörnyetegekről, amelyek hátra-

felé néztek, és azokról, akik visszatekintő szemekkel jártak, miközben a Mindenható szól: „Fel és előre mindörökké és miközben az ön népének az ösztöne, amely sohasem hibázik az igazság felismerésében, felelt a végzet hívásának, jelszavául választva ezt a szót: előre.”

Kossuth beszédének ebben a részében — mindenestre nagy költői szabadsággal — Emerson „Ellenszolgáltatás” (Compensation) című essayéből idézett, ahol egy helyen ez a gondolat olvasható: „Mi a múltnak vagyunk a bálványozol. Mi nem hiszünk a lélek gazdagságában, az ő örökkévalóságában és mindenütt jelenlétében. Mi nem hisszük, hogy legyen a mában olyan erő, amely versenyezhetne a szép tegnappal és azt új életre tudná hozni. Mi a régi sátor omladékai alatt tétovázunk, ahol egykor kenyérünk, menedékünk és szerszámaink voltak, és nem hisszük, hogy a lélek újból tud nekünk táplálékot, biztos fedelet nyújtani és minket bátorítani.

Mi nem tudunk semmit sem olyan kedvesnek, szépnek és kellemesnek találni.

De hiába vesztegelünk és sírunk. A Mindenható hangja szól: „Fel és előre mindörökké.

Mi nem maradhatunk a romok között. De az újban sem akarunk bízni, azért mindig visszatekintő szemekkel megyünk, mint azok a szörnyetegek, amelyek hátrafelé néznek.”

Feljegyezték, hogy a sokaság Kossuthot lelkesen megéljenezte. De vájjon mit gondolt Kossuth beszédéről — Emerson? ... Nem válaszolt reá, de tett-e róla legalább valami feljegyzést az ő későbbi irataiban? ..

Ha tett: micsoda érdekes olvasmány lehet az ...

LIVINGSTONE DÁVID.

* Halálának 50-ik évfordulója alkalmából megjelent a Bp. H. 1923-i évfolyamában.

Ugyan, hagyjátok már azt a minden hájjal megkent vén Európát, ahol annyi a könny és a sok könny között annyi a krokodil-könny és — legalább lelki szemekkel — nézzetek egy kicsit Afrikára, erre a még most is hiányosan öltöztetett hamupipókére, akit Európa nagyon sokáig nem akart észrevenni, de akire most széles ábrázattal, éhesen rávigyorog, bizonyosan — krokodilmosollyal. . .

A skót Livingstone Dávid juttatja őt most eszembe, a nagy Afrika-utazó és még nagyobb apostol, aki épen 50 évvel ezelőtt halt meg Közép-Afrikában, már öregén, egy nagy tónak: a Bangveolónak a déli partján, a Nílus forrásának éveken át tartott eredménytelen keresése közben.

Micsoda változás történt azóta Afrikában! Nem Észak-Afrikában, mert az a civilizáció fészke volt már azóta, amióta az arabok betették oda a lábukat, sőt még sokkal régebben is, hiszen Napoleon ott kiáltotta harcba induló katonáinak: „Katonák, 4000 esztendő néz le reátok a piramisokról, úgy verekedjetek”, — hanem Szaharától délre, messze-messze a Fokföldre, ahol a négereket olyan hiányos öltözetben bámulhatták meg fehér Afrika-utazóink, hogy hozzájuk képest — mint az élénkeszű amerikai újságíró: Stanley valamikor mondta — Ádám apánk és Éva anyánk, azzal a bizonyos fügefalevéllal, valóságos szalonruhában — „en grande tenue”, amint Stanley franciául hozzátette — jártak-keltek a paradicsomban.

Ez az Afrika valamikor nem kellett senkinek!

Nyugati részét, még az Egyenlítőig is, igen sokáig alig ismerték, és hogy azon túl mi van? azzal nem törő-

dött senki sem, talán azért, mert azokon a tájakon a tenger mint a pehellyel úgy játszott a hajókkal, a szárazföldön pedig a malária pusztította el az odavetődött európai embert.

Egy szó, mint száz: majdnem Kolumbusz idejéig várt a világ azzal, hogy Afrikát körülhajózza, de a belseje később is ismeretlen maradt, hiszen a déli csúcsát: a Fokföldet is csak azért foglalta el valamikor 100 esztendővel ezelőtt Anglia, hogy úgy tegyen akkori évszázados ellenségével: Franciaországgal, mint az a kisasszony, aki csak azért megy férjhez, hogy a barátnöje — *megpukkadjon*.

Igaz, hogy egy tekintetben elég régen kapós volt Afrika Anglia szemeiben. A Niger-folyó vidékén, az úgynevezett „Rabszolga-part”-on vette olcsó áron a sok fekete embert és szállította ingyen munkára — Amerikába, Azért mondták egy időben a rabszolgakereskedésből meggazdagodott Lívelpoolról, hogy az utcái néger koponyákkal voltak kikövezve . . .

És egyszerre csak, vagy 80 évvel ezelőtt, ebbe a mindenképen legsötétebb, ismeretlen és vad Afrikába jött Livingstone azzal az apostoli hivatással, hogy a keresztény hitre térítsen, a rabszolgakereskedés ellen izgasson, és hogy Közép- és Dél-Afrika ismeretlen tájait az emberiség részére kikutassa!

Jól nekikészülődve kezdett belé ebbe a nagyszerű küldetésbe! ... Orvos volt, — otthon: Angliában a hittudományokba is bevezette magát, — valamennyire a mérnökséghez is értett, és — már Afrikában — megtanult egy néger nyelvfajtát is (a behuanák nyelvét), és ezzel a pompás szellemi felszereltséggel, meg persze az ő őseitől örökölt tiszta, nemes jellemével, indult el esztendőig tartott és három ízben tett afrikai vándorlásaira.

Ahol azóta már régen luxus-vonat jár és ahová a háború előtt — Istenem, micsoda káprázatos idők! — Angliából a visszautazással együtt, a luxus-ellátást is beleértve mintegy 2300—2500 koronáért el lehetett jutni: a Fok-várostól az azóta megnyitott Kimberley-i gyémántbányák irányában fölfelé vagy harmadfélezer kilométer tá-

volságra a gyönyörű Viktória-vízesésig: ott Livingstone még gyalog és ökörháton utazott és ugyanúgy ment, persze mindig megfelelő, felfegyverkezett arab vagy bennszülött néger személyzettel, ökrökkel és felszereléssel, a Viktória-vízeséstől ki nyugatra az Atlanti-óceánig és ki keletre az Indiai-óceánig, majd — második utazásában — a Zambezi-folyó vidékéhez és végül — harmadik utazásában — Zanzibar felől a Tanganyika-tóhoz és még több más tóhoz.

„Könnyebb az utazás, mint annak leírása”, mondta Livingstone, aki valóban nem volt valami nagy íróművész, de mennyivel nehezebb volna még röviden elmondani mindazt a nehézséget, amellyel neki ezekben az utáiban meg kellett küzdenie.

Nem a fenevadak voltak legfélelmesebb ellenségei. Pedig hányszor hallotta a kecske- és ökörhústra vágakozó oroslán éjjeli ordítását, amely úgy hangzott, mint a strucc nappali kiáltása, — hányszor hallotta a gyáva hiéna emberi nevetését, — hányszor látott szelíden bámuló elefántcsordákat és látott olyan nőtény-elefántot is, amely a fiát testével védve: támadóra nem is hederített, de amikor már érezte, hogy sebeiben elvérzik, hirtelen egy utolsó fellobbanással a támadói ellen fordult, — hányszor látott vad bivalycsordákat, amelyek a velük kikezdő embereket szarvaikkal a levegőbe hajigálták, és vízilovakat, amelyek a reájuk vadászok dereglyéit a vízbe fordították, — emberzsákmánnyal elillanni akaró krokodilokat, mérges kígyókat, amelyeknek harapása azonnal öl, — és hányszor érzett testén tűrhetetlenül kellemetlen hangyákat, meg moszkítókat és ökröt megölő tsetselegyeket! ...

Livingstone legveszélyesebb ellensége Afrikában az ember és a betegség volt. Igaz, hogy amikor egy-egy néger falun a karavánjával végigvonult, a legtöbb helyen, ahol még fehér embert nem láttak, minden látható rosszakarát nélkül csak élénk derűtséggel, pontosabban kifejezve: nagy röhögéssel fogadták, amit Livingstone fölényes bölcseséggel tűrt, hiszen neki volt bőven oka mosó-

lyogni a nők felülmúlhatatlan ruhátlanságán, hegyesre reszelt metszőfogaikon, főleg pedig azon, hogyha felsőajkikon karikát viseltek és leggömbölyűbb testrészeiken tetovált cífraságok voltak láthatók, — de nyugatafrikai útjában sokszor fenyegetően követelődzve is felléptek ellene, és amikor egyik néger törzs területéről a másiknak területére lépett át: az átbocsátás ellenértékéül nemcsak marhát, de embert is követeltek tőle.

A kért ökröt Livingstone rendszerint odaadta, de azt, hogy kíséretéből rabszolgának bárkit is átengedjen: mindig megtagadta és szilárdan kijelentette, hogy ennek a követelésnek gyögyverrel is kész ellenállni.

Ilyen nemesen és bátran viselte magát egész, majdnem harminc évig tartott afrikai tartózkodása alatt, pedig a mocsaras vidékeken gyakran szenvedett a maláriától és táplálkozása is nem egyszer volt nagyon hiányos: a sokféle gyökereken kívül a pörkölt hangyát és a földből kiásott kukacot is meg kellett ízlelnie, nem is beszélve arról, hogy gyakran betegen is le kellett minden kényelemről mondania: a földön hált.

Utolsó útjában, a Tanganyika-tótól nyugatra eső vidékeken, járt emberevők (kannibálok) között is. Nyugodt, bátor magaviselete és kifogástalan jelleme ott is megóvta őt minden veszedelemtől.

A kannibál, ha kedve kerekedett, jól elkészítve és egy kis finom kecskehússal keverve, megette valamelyik feleségének a szívét is: az Afrikában is köztiszteletben álló Livingstone mégsem került terítékre! ...

A Nílus akkor még ismeretlen forrását mégsem tudta kikutatni, mert nem ott kereste, ahol van. ő ugyanis azt hitte, hogy a Viktória-tónak, amelyből a *Nílus ered, vízi* összeköttetésben kell lennie a Tanganyika-tóval, vagy valamely tőle délre eső más tóval, vagy folyóval. Hogy ezt bebizonyítsa, évekig bolyongott azokon a vidékeken, amíg végre felszerelése is kezdett kiapadni és kísérő személyzete is megtagadta az engedelmességet. Erőt és embert gyűjteni visszatért tehát a Tanganyika-tóhoz, egyedül istenben bízva és hozzá melegen fohászodva, hiszen ott-

honi barátaihoz intézett leveleit régóta nem tudta hozzájuk eljuttatni.

És ebben a szorongatott helyzetben mégis otthoni barátaitól kapott nem várt segítséget!

Míntha nemcsak a távirat- és telefon-üzenet tudna drót nélkül is szárnyrakelni, hanem a lélek mélyéből feltörő fohász is: Párizsban az amerikai „Newyork Herald” kiadójának jóformán isteni sugallatra önmagától eszébe jutott, hogy jó volna a magáról évek óta semmi életjelt nem adó, öreg Afrika-utazó iránt érdeklődni, és egyik ügyes tudósítóját, az akkor még fiatal Stanleyt — persze pénzzel bőven ellátva, — elküldte Afrikába, hogy Livingstone-ról, akár él, akár meghalt, okvetlenül hírt hozzon.

De talán az Istenhez intézett fohásznak a hatása volt az is, hogy a Zanzibáron át jött Stanley épen a Tanganyikánál kereste Livingstone-t és épen akkor, amidőn ez oda visszatért.

Nagy szerencse volt ez, de Livingstone utolsó szerencséje! ... Stanley — aki nagy karavánnal jött — élelmiszerekhez, ruházathoz és egyéb felszereléshez juttatta és embereket is küldött neki további kutató utazásaihoz, de mindezeknek már nem vehette sokáig hasznát.

A lápok között tett ide-oda vándorlásaiban újra a láz kezdte gyötörni, — a rendkívül kényelmetlen, néha szolgálói vállán, betegségében pedig a hordágyon tett utazás fáradalmi teljesen kimerítették hanyatló erejét és egy szerény tóparti kunyhóban, ahová egyszer éjjeli pihenésre vitték, halálosan összeroskadt, mielőtt teljes bizonyosságot szerzett volna arról, amit már gyanított, hogy a Nílus nem ott ered, ahol ő, a nagy fölfedező, éveken át fanatikusan kereste ...

A nagy öregre még holta után is hosszú utazás várt. Kísérő emberei ahogyan tudták, valami sókeverékkel bebalzsamozták a holttestét és egy fakéregbe becsomagolva gyalogútra keltek vele — Zanzibar felé ...

És most már 50 év óta pihen Londonban a Westminster-templomban, igazán előkelő társaságban: Anglia többi halhatatlanai között...

HÍRES ZEMPLÉNIÉK

(HARMADIK SOROZAT)

Báró SENNYEY PÁL

„To be great is to be misunderstood.”

Emerson.

A Sennyeyek Vas megyéből: Sennyéről kerültek Zemplénbe. A vasmegyei Sennyey Pongrác erdélyi kancellárnak, aki 1606-ban báróvá lett, fia: Sándor, főkomornok és szatmári kapitány, feleségül vette Paczoth Ferenc zempléni alispán leányát, Juditot és vele királyi jóváhagyás mellett 1631-ben megkapta Zemplénben a bélyi és tarkányi uradalmakat, majd Páczint.¹ Ott voltak azok a

A handwritten signature in cursive script, reading "Pongrácz Sennyey". The signature is written in dark ink on a light background.

Báró Sennyey Pongrác névalírása.

birtokok Ung és Szabolcs megye határán, az úgynevezett Bodroglőzön, amelynek partjait mossa — és abban az időben el is mosta — a Latorca és Tisza vize, no természetesen az a Rákóczyak birtokait is Borsitól kezdve egészen Tokajig előntéssel fenyegető, makrancos, kuruc folyó: a Bodrog ...

Sándornak négy fia közül az egyik: Ferenc, aki kál-lai kapitány volt, már az új otthonban: Zemplénben élt, de keservesen ismerkedett meg az ottani kuruc levegővel, mert Tárkányban a saját várkastélyában ölték meg a kurucok (†675).

¹L. Sziramynál és Zemplén vm. Adalékokban.

Ugyanott élt az ő fia: István, a II. Rákóczy Ferenc híres kancellára és egyik legbizalmasabb embere, akiről maga a kuruc fejedelem jegyezte fel, hogy „a tarkányi várában ostromoltatván (1703) megúná a hosszú védelmet: megadta magát és a táboromba jött. Ez egy buzgó polgára a hazának, fiatal éveit a török háborúban töltvén, többet értett a hadakozáshoz, mint mi valamennyien.”²

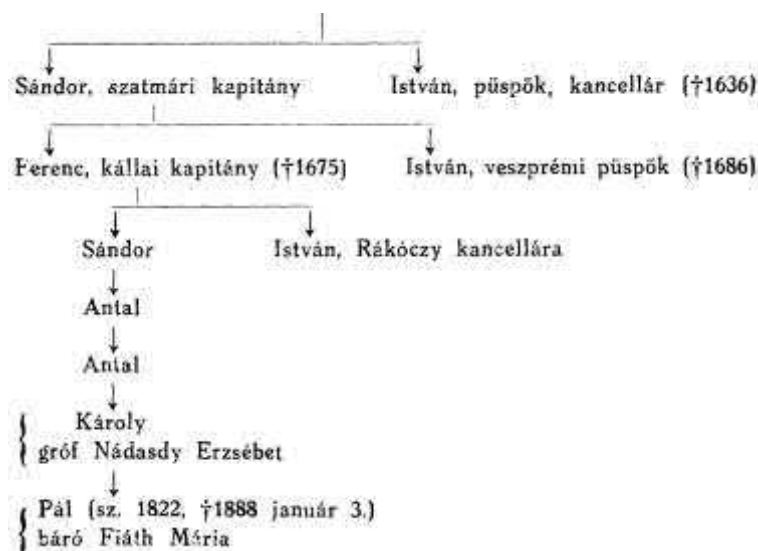
De báró Sennyey Pál nem ennek a híres kancellárnak volt a leszármazója.³ Az ő apja: Károly, bár az említett Sándortól és Ferencről, tehát zempléni Sennyeyektől származott le, hasonlóan családjának némely más tagjához: Vas vármegyében élt, és csak akkor költözött vissza Zemplénbe, amikor itt báró Sennyey János utód nélkül halt meg (fl820).

Báró Sennyey Károly már a zempléni megyei Bélyen lakott, amidőn fia, a nevezetes Pál — majdnem egyidőben idősb Andrassy Gyulával — megszületett (1822).

Erre elmúlik rövid húsz esztendő, és alighogy a zempléni születésű Kossuth elhagyja szülőföldét és Pestre költözik (1836), helyette már egypár év múlva két fiatal

² L. Rákóczy „Emlékiratai”-t.

³ báró Sennyey Pongrác, erdélyi kancellár 1606-ig (fl613)

óriás bukkan fel Zemplén közéletén: gróf Andrassy Gyula és báró Sennyey Pál. . .

Igenis, ezt a két kitűnő főurat, aki talán a kezdet-kezdetétől versenytársa vagy ellenfele volt egymásnak és holtig az is maradt, már az 1840-es évek elején ott találjuk Újhelyben.

Andrassy — aki Újhelyben iskolába is járt — 1843-ban ott lesz vármegyei aljegyző, 1845-ben táblabíró és Sennyey ugyanazon években hajszálnyira ugyanaz, — Andrassy 1847-ben zempléni követ, majd 1848-ban zempléni főispán, Sennyey pedig 1848-ban zempléni képviselő.

A „start”-ban tehát egymás mellett vágat ez a két pompás közéleti úrlovas, szinte nem lehet tudni: ki ér be majd közülük a célhoz elsőnek? ...

Andrassy 1848-ban Kossuthot követte, Sennyey kezdetől fogva Kossuth ellen fordult: nos, kinek voltak nagyobb esélyei politikai karriert csinálni?

Kossuthot követni veszélyes volt, Andrassy később e miatt emigrálni is volt kénytelen, — de nem volt-e veszélyes ellene fordulni, amint Sennyey tette, aki 1848-ban, mint országgyűlési képviselő, egy forradalmi lázban égő ülésen, senkitől nem támogatva, mindenkitől elszigetelten, halálsápadt arccal, de bátran szólásra emelkedett és semmitől vissza nem rettenve figyelmeztette az országot, hogy óvakodjon a forradalomtól.

„Nem hívom fel önöket” — mondta 1848. szeptember 4-én, — „hogy a rendkívüli felhatalmazásokat, amiket a miniszter úr (Kossuth) kívánt, megtagadják, csak arra kérem önöket, hogy amidőn ezeket a rendkívüli lépéseket teszik, ne mellőzzenek semmit, ami önök és a király és minden törvényes tényező között a kiegyenlítést és békét létrehozhasa.”

„Ha a nemzetet az az átok érné” — így folytatta valóságos látnoki ihletséggel a 26 éves ifjú Sennyey Pál, — „hogy a királytól elválva kénytelenítettnek eljárnai, ak-

kor veszedelem érheti a dinasztiát, de okvetlenül veszedelem fogja érni a nemzetet is.”⁴

Az egykorú Wirkner udvari tanácsos feljegyzése szerint a jobboldalon és középen mély hallgatással, a baloldalon pedig mozgással és fenyegetődzéssel fogadták a beszédet, és Sennyey — megértvén, hogy siket fülekre talált — sietve lemondott képviselői megbízatásáról, de ezzel a fellépésével már megmutatta, hogy az ország jövőjének irányításához hozzászólni minden eshetőség között mer és tud.

A bekövetkezett események után az új uralkodó: a még csak 18 éves I. Ferenc József 1849. március 4-én az egész birodalmára nézve egy közös új alkotmányt erőszakolt és ezzel a magyar alkotmányt eltörölte, — 1851. augusztus 20-án pedig ezt az alkotmányt is hatályon kívül helyezte és Magyarországra is kiterjesztette az Ausztriában 1848 előtt érvényben volt abszolutisztikus hatalmat.

Ezek az intézkedések nemcsak nálunk, de a külföldön is a legnagyobb visszatetszést keltették.

Palmerston angol külügyminiszternek⁵ mindjárt a világsi fegyverletétel után az volt a véleménye, hogy „nem marad más hátra, mint helyreállítani Magyarország alkotmányát a legutóbbi (1848) év helyesbítésével”.

Ugyanő 1851-ben még azt is mondta, hogy az 1848 november havában osztrák miniszterelnökké kinevezett „Schwarzenberg herceg és a bécsi kamarilla gyűlöl bennünket (az angolokat) azért az állásfoglalásért, amelyet az angol kormány, parlament és nemzet az utóbbi három évben Olaszország, Magyarország és Németország mellett tanúsított”.

I. Ferenc József nem volt az elkövetett hibák oka. Fiatal, jóformán még gyermek volt, amikor a trónt elfoglalta, nemcsak minden tapasztalat nélkül, de még híj jávai úgy a polgári, mint katonai szakmában azon a helyen

⁴ L. Madarász József „Emlékiratai”-l.

⁵ L. Ashley „Life of Palmerston”.

szükségelt előtanulmányoknak is. Ehhez a nehéz helyzethez még hozzájárulhatott az a körülmény, hogy minden elhatározásánál sokáig árnyként követhették őt a lezajlott bécsi forradalomnak saját szemével látott rémképei: az egész uralkodóháznak rettenetes meghurcoltatása, amikor két ízben kellett Bécsből menekülnie: egyszer 1848 május 17-én Innsbruckba, — egyszer pedig októberben, amidőn kimerülten, porosan, piszkosan, a tömeg füttyei között érkezett Olmützbe ...

Mint Hamlet, aki mindenben és mindenütt csak legyilkolt apja szellemét látta: úgy a fiatal I. Ferenc József is sokáig az átélt rémes eseményeknek és nagybátyja: a sírásig zaklatott szerencsétlen, beteg V. Ferdinánd keserves arcvonásainak a leküzdhetetlen ígérete alatt állott...

Kecskeméthy Aurél, az egykorú újságíró helyesen jegyezte fel, hogy „a király gyászos viszonyok között jutott a trónra, s olyan ifjúkorban, amikor élénken hatnak az első benyomások. És e tény hatását fokozta környezete: a rövidlátó és önző tanácsadók”.

Igenis, az ő tanácsadói: vezérszárnysegéde Grünne gróf, továbbá Metternich tanítványa: Schwarzenberg herceg osztrák miniszterelnök, majd az utóbbinak halála után (1852) Bach belügyminiszter voltak minden bajnak az okozói.

Mert mindazok a konzervatív magyar urak, akik I. Ferenc Józsefet már uralkodása kezdetétől fogva ismerték, egyhangúlag csak a legelismerőbb nyilatkozatokat tették róla. — Gróf Apponyi György, a volt kancellár azt mondta, hogy „a legnemesebb szándékkal és a legjobb akarattal óhajtáná népei megalégedését biztosítani”, — Szögyény László, a volt alkancellár „a legnemesebb szándékot és a legkitűnőbb uralkodói tulajdonságokat” állapította meg nála⁶ és későbbben maga Deák Ferenc is, amikor 1860-ban, karácsony után, először volt alkalma őt

⁶ L. Szögyény L. „Emlékiratai”-t.

személyesen ismerni, készségesen elismerte, hogy „van esze és szíve”.⁷

A magyar országgyűlés mindjárt I. Ferenc József trónra lépésekor két pártra oszlott. A többség Kossuth pártján állott, de a békés kiegyenlítésnek is volt pártja. Ez utóbbihoz tartoztak: Deák Ferenc, a zemplénmegyei Kazinczy Gábor és más „békepárti” képviselők, továbbá a konzervatívok, akiknek báró Jósika Samu volt a vezérük,⁸ és akikhez báró Sennyey Pál is tartozott.

Amint egy 1867-ben megjelent röpirat⁹ helyesen mondta, „a konzervatívpart a forradalom óta nem szűnt meg a haza érdekében munkálkodni”. Igenis, a haza érdekében, mert nem volt helytálló az, amit Kossuth egyszer, még 1847-ben mondott, hogy „haladni akarunk mindnyájan, csakhogy a konzervatívok Bécs felé, mi Pest felé”.

És az említett röpirat még hozzáteszi: „tehette azt a konzervatívpart, mert a forradalomban nem kompromittálta magát a hatalom előtt, mert tagjainak fényes neve, nagy vagyona és részben jeles szellemi tehetsége előtt minden ajtó nyitva állott”.

Ezek a szavak senkire sem illenek jobban, mint báró Sennyey Pálra! — Valóban: ő nem volt és nem lehetett kompromittálva, neki fényes neve, nagy vagyona volt és bővelkedett a kitűnő szellemi képességekben.

Amikor a Kossuth ellenállásának leverésével teljhatalommal megbízott Windischgraetz herceg 1848 végén már azt hitte, hogy ő a helyzet ura: még ugyanazon év december havában Sennyeyt Sáros, Abaúj majd Zemplén vármegyébe ideiglenes királyi biztosul küldte ki, de ő ezt a megbízatást nem fogadta el,¹⁰ amikor azonban Windischgraetz 1849 januárban ideiglenes országos kormányzatot létesített Szögyény László vezetésével, ebben Sennyey a tanulmányi bizottság elnöke lett, de mint ilyen aligha

⁷ L. Kónyi M. „Deák Ferenc beszédei”-t.

⁸ L. Horváth M. „Az 1848—49-iki függetl. harc történeté”-t.

⁹ L. „A kiegyenlítés okmánytári történeté”-t.

¹⁰ L. Berzeviczy A. „Az abszolútizmus korá”-t.

működhetett sokáig, mert maga Szögyény is hamarosan lemondott és Sennyey az orosz beavatkozás idejében egész nyáron Bécsben tartózkodott.

Nemsokára a világosi fegyverletétel után: 1850 januárban, Scitovszky hercegprimás beiktatásakor a konzervatívok — és közöttük Sennyey — mozogni kezdtek a békés kiegyenlítés érdekében. A sikertelenség el nem riasztotta őket: Bécsben délelőttönként báró Jósika Sámuelnél, esténként pedig színház után Szögyéynél folytattak megbeszélést és ezeken az összejöveteleken Sennyey is megjelent egy másik zempléni főúrral: gróf Barkóczy Jánossal, akinek Zemplénben egy gyönyörű helyen: a Csicsva vár alatti Tavarnán volt egy pompás kastélya.

1851-ben megindult a konzervatívok levelezése Brezzenheim herceggel, Sárospatak akkor urával, aki igen bizalmas viszonyban állott Kübeckkel, az osztrák államtanács elnökével.

Akkor írta (1851. szeptember 7-én) Sennyey Brezzenheimnak: „a leglényegesebb most, bár nem a legkönnyebb feladat: bizalomra szert tenni és bizalmat kelteni”.

Csakhogy ezt a bizalmat akkor nem sikerült I. Ferenc Józsefnél elnyerniök. Épen abban az időben neveztetett ki Magyarország kormányzójául Albrecht főherceg, aki az ő kérelmüket, hogy a császárnál az ország érdekében felszólaljon, elutasította, és Apponyi, volt kancellárnak egy ilyen értelmű beadványára gúnyosan azt a megjegyzést tette, hogy abban csak a dátum nem volt — 1848!

Természetes dolog, hogy a konzervatívok elégedetlenek voltak a főherceggel, de útjokról le nem tértek.

1855-ben Apponyi György is a Bécs melletti Badenbe lielyezte lakását, mint fia Albert feljegyezte: alighanem azért, hogy politikai barátaival állandó összeköttetésben állhasson. Ott kereste fel őt Sennyey is és a gyermek Apponyi Albert figyelve leste tanácskozásaikat.

A felsőmagyarországi konzervatívok vezére akkor már Sennyey volt, akinek működését Bachnak kassai

helytartósági főnöke forradalmi ízűnek találta és ezért Sennyeyt hitbizományi birtokainak haszonélvezetétől megakarta fosztani.¹⁰

1857-ben a fiatal császár és gyönyörű felesége magyarországi kirándulásának hírére a konzervatívoknak első gondolatuk volt Bachot, aki gyűlölte őket, megbuktatni, és e célból kérvényt írtak I. Ferenc Józsefhez, amelyet Sennyey is aláírt.

A császár környezete azonban résen állott, hogy a kérvény a címzett kezeibe ne jusson el, ami még Széchenyit is annyira felbőszítette maga választotta döblingi magányában, hogy maró gúnnyal ment neki „Blick” c. röpiratában Bachnak, akit a legnagyobb magyarfalónak nevezett, és azt állította róla, hogy mint egy spanyol fai áll a jó és lovagias császár és népei közé, bár elismerte, hogy annak az eljárásnak a megalapítója még Schwarzenberg herceg volt, aki halála által annak idején (1852) általános örömet okozott.

És odavágta Bachnak azt is, hogy „nem volna-e jobb a fiatal császárnak az igazságot hallani, mint újra és újra becsapatni és megcsalatni?”

De mindezek a beszédek és a konzervatívok sürgető rábeszélései nem értek semmit: valami olyannak kellett történnie, ami a fiatal császárt gondolkodóba ejtse.

Az is megjött 1859-ben, a csúnyán elvesztett solferinói csatával! ... Amint egy jószemű történetíró találóan mondja,¹¹ „a fiatal császár a legyőzetés által büszkeségében és katonai becsületében mélyen meg volt sértve. Minden csődöt mondott: a tábornoki, diplomáciai, kabinetirodái és hivatalnoki kar!”...

Sürgősen tenni kellett tehát valamit, hiszen akkor Kossuth is helyesen állapította meg, hogy bebizonyult* hogy magyar kérdés van.

A császár most már maga is beismerte egy konzervatív párti úr előtt, hogy „uralkodása eddigi részét elfecsérelte”,⁶ de hamleti tépelődéseitől még mindig nem tu-

¹¹L. Lónyay K. gróf: „Benedek tábornagy életé”-t.

dott egészen menekülni: Kossuth külföldi szereplése miatt is egy újabb forradalomtól tartott.

Grünne és Bach helyeikről eltávoztak ugyan, de ez a helyzetet még nem tisztázta. Széchenyi is nem egészen pontosan állapította meg, hogy abban az időben már nem volt nálunk se konzervatív, se liberális, se reakciós párt, hanem csak hű magyarok voltak, mert a hű magyar Deák Ferenc — egészen helyesen — akkor is az 1848-iki alkotmányra való visszatérésben kereste a megoldást, ellenben a hű magyar konzervatívpart — és benne Sennyey is — meglegedett volna egyelőre az 1847. évi állapotok visszaállításával és ennek Apponyi György a császár előtt kifejezést is adott.

A solferinói csata után megkötött villafrancai béke hírére Dessewffy Emil gróf, a konzervatívpart legjobb tollú tagja és a császárhoz eddig intézett emlékiratoknak is szerzője, azonnal egy tervezetet dolgozott ki a birodalom újjáalakítása tárgyában.

Ezt a tervezetet a pataki várban, ahol akkor Jósika Samu is vendégeskedett, felolvasta konzervatívparti barátai — ezek között Sennyey — előtt. Erre Sennyey nyomban Bécsbe utazott, hogy arról Rechberg osztrák miniszterelnököt tájékoztassa. Ennek eredményeként Dessewffyt Bécsbe hívták, de a kibontakozás egyelőre elmaradt. A császár — mint Szögyénynek megmondta — még az 1848 előtti állapotokra is félt visszatérni egy új forradalom miatt.

Pedig Sennyey már várta a kibontakozást, mert a Kazinczy Ferenc születésének 100-ik évfordulója alkalmából abban az időben tartott széphalmi ünnepélyen, amelyen díszmagyar ruhában, karddal az oldalán mint ünnepi szónok — többek között özvegy Bretzenheim hercegné társaságában — megjelent, ünnepi beszédében a várható változásra célzott, amikor azt mondta, hogy „legyünk türelmesek az egyetértésben és egyetértők a türelemben”.

Az említett tervezethez Dessewffy később még egy függelékkel toldott hozzá, melyet 1860 október elején is-

mét megismertetett az Ő konzervatív barátaival és természetesen Sennyeyvel.

Ennek a függeléknek a figyelembevételével gróf Szécsen Antal, a császár egyik legbizalmasabb embere, a kibontakozás módozatait megszövegezte, amelyek megismerése végett Sennyey Bécsben gróf Barkóczy János házában konzervatív barátai társaságában megjelent.

Két nap múlva már Rechberg miniszterelnöknél volt egy újabb értekezlet, ismét Sennyey bevonása mellett, október 20-án pedig megjött az úgynevezett októberi diploma: egy, az 1847-ikihez hasonló alkotmány és megjöttek a kancellári stb. kinevezések. November 1-én báró Sennyey Pál is megkapta helytartótanácsi alelnökké és v. b. t. tanácsossá történt kinevezését.

Ezzel megkezdődött a Sennyey tulajdonképeni karrierje és súlyosabb politikai szereplése.

báró Sennyey Pál névalírása.

De megkezdődtek közéleti pályájának újabb nehézségei is. Hiszen az igaz, hogy voltak olyanok, akik az októberi diplomában nyújtott engedményekkel is meg voltak elégedve, mert azt tartották, hogy „jobb ma egy veréb, mint holnap egy tüzök”. Hogy csak egyet említsek: Kosuth egykori miniszterelnöke, Szemere Bertalan is azt mondta, hogy az októberi diploma körülbelül megegyezik azzal, amit ő „La question hongroise” címen a külföldön megjelent cikkeiben kívánt, ő is el akarta fogadni az 1848 előtti állapotot és ezt így indokolta meg: „hogy 1849-ben igazságtalanul győztünk le, az tagadhatatlan, csakhogy a politikában a tényt tekintik és így birtokon

kívül mi voltunk, következőleg nagy szerencse a nemzetre nézve: forradalom, harc, vérveszteség nélkül megkapni a legfontosabb jogokat, amikkel bírva, a többiek sem hiá^nyozhatnak”.¹²

Ennél jobban senkisémmel védelmezhetette volna meg a Sennyeyék álláspontját, az általános hangulat azonban egyáltalán nem volt kedvező az októberi diplomával szemben.

Deák Ferenc visszautasította a neki az új kancellár által felajánlott országbírói állást, — a császári amnesztia következtében az emigrációból még 1857-ben hazajött Andrássy Gyula gróf pedig az októberi diploma megjelenése után mindjárt kijelentette a konzervatívoknak, hogy velük fuzionálni nem fog, mert „az a diploma egy eltévesztett dolog”¹³ és Zemplén vármegye főispánjává törént kineveztetését ő sem fogadta el.

De még nagyobb bajt okozott a konzervatív kormánynak az I. Ferenc József által 1861 február hóban kiadott pátens, amely egy Bécsben székelő közös parlamentbe (birodalmi tanács) küldendő magyar és erdélyi követekre vonatkozó rendelkezést tartalmazott.

Erről a konzervatívok már előzőleg tudtak és — az egy Szécsen Antal tárcanélküli miniszter kivételével — ellenezték és Vay Miklós báró kancellárt is arra bírták, hogy a pátenset ne írja alá.

Sennyey szintén ellene volt a pátensnek, annál is inkább, mert ő az időközben államminiszterré kinevezett Schmerling iránt kezdettől fogva nem viseltetett bizalommal, ő tehát azóta már kedvetlenül szolgált és csak az alkalomra várt, hogy otthagyja helyét.

Ez az alkalom nemsokára megjött.

Az 1861. április 2-ra összehívott országgyűlés, amelyre képviselőül Zemplén újhelyi választókerülete egyhangúlag gróf Andrássy Gyulát küldte, elfogadta Deák Ferenc mesteri felirati javaslatát, amely a napnál fényesebben

¹² L. Szemere B. „Naplói”-t.

¹³ L. Wertheimer „Andrássy”.

megvilágította azt, hogy „nekünk adott alkotmány nem kell, mi visszaköveteljük a mi régi alkotmányunkat”, és amely visszautasította az októberi diplomát.

Erre a felíratra egy királyi választ — Apponyival, Majláthtal és Sennyeyvel folytatott tanácskozás után — Dessewffy Emil fogalmazott, amelyet azonban — valamint egy Szécsen által fogalmazott leíratot — Schmerling elfogadni nem akart, aminek következtében Vay és Szécsen elhagyták helyeiket és Sennyeyt is — mindössze tíz havi szolgálata után — felmentették állásától.

Kecskeméthy erről az eseményről csak később, nevezetesen a Deák második gyönyörű felirata és ennek következtében az alkotmány újbóli felfüggesztése (1861. nov. 5.) után emlékezett meg „Napló”-jában, a következőket mondván: „az egyik epizód be van fejezve: a derék Majláth és a jeles Sennyey leléptettek”.

A bekövetkezett provizóriumban a császár nem sokat hívatta, gondolt hát egyet a jó Sennyey: körülnézett ott-hon az ő vizes zempléni tartományában, ahol a Bodrogközi Tiszaszabályozási Társulatnál 1855 óta mint elnök tevékenykedett és a Tisza és Bodrog árvízműveinek kiépítése körül — ami egyébként az ő saját érdeke is volt — a provizórium végéig fáradhatatlanul tovább buzgókodott és magának ezen a téren is hervadhatatlan érdemeket szerzett. (Később, 1880-ban újra elnök lett.)¹⁴

No és 1864 elején, 42 éves korában meg is nősült, ő abban az időben a java erejében volt: magas és szikár, de izmos és szívós. Talán úgy nézhetett ki akkor, mint amilyennek 25 év múlva mi láttuk az ő nagy politikai örökösét: gróf Apponyi Albertet...

Magához mindenben méltó nőt választott, egy 18 éves gyönyörű leányt, báró Fiáth Máriát, akinek apja — a Szögyény László feljegyzése szerint „lovagias” — Ferenc, fejjermegyei alispán, képviselő, majd helytartótanácsi tanácsos és veszprémi főispán, régtől fogva meghitt barátja volt Sennyeynek és rokonságban is állott vele. Az esküvő-

¹⁴ L. Zemplén vm. monográfiáját.

nél Apponyi György volt a násznagy és a fiatal pár nászútra Olasz-, Francia- és Angolországba utazott.

Sennyeyné — vagy mint őt a szülei becézve nevezték: Móki — gyermekkorától nagy nyelvismeretekkel bírt, mindenková követthette férjét és — amint a híres újságíró Falk Miksa feljegyezte — minden tekintetben kiváló asszony volt, aki mindenben megértője, támogatója, későbbben pedig valóságos védőangyala lett férjének. Szépsége, szelleme mindenkit meghódított. Amikor két év múlva a szintén szépséges Erzsébet királynének bemutatták, Sennyey Pálné mély meghajlással kezét akart csókolni neki, de a királyné elhárította és ő csókolta meg a báróné arcát.

Egy ilyen királynői csók nagy kitüntetés volt minden időben! ... I. Ferenc királynak negyedik feleségéről, Karolina Augusztia királynéről is történetírók jegyezték fel, hogy amikor 1820-ban Pesten járt, a bemutatkozás alkalmával megcsókolta Teleki Lászlóné grófnét. Ez az eset abban az időben olyan nagy feltűnést és izgalmat keltett, hogy a magas társaság hölgytagjai legalább látni akarták a grófné arcán azt a helyet, amelyet a felséges csók érintett. Valósággal tolongás támadt a boldog grófné körül...

Sennyeyné azután még gyakran részesült a királyné részéről ebben a legmagasabb kitüntetésben. Talán egyrészt ennek köszönhette azt a nagy befolyást, amelyet a színpalak mögött a politikában is gyakorolni tudott... Walter Rogge osztrák történetíró legalább azt meséli, hogy az ő finom kis kezeckéi még az 1867-iki kiegyezés szövevényes bonyolultainak a kibogozásában is közreműködtek.

Annyi tény, hogy amikor a kiegyezés vajúadásának idejében egyszer Beust osztrák külügyminiszter Sennyeyéknél volt ebéden, a finom diplomata teljesen meglepedkezett arról, hogy a jelenlevők között volt a jövő kiszemelt embere: idősb Andrássy Gyula gróf, továbbá a később szintén kiszemelt Lónyay Menyhért, sőt maga, az akkor szerencséje csúcsein álló háziúr: Sennyey is, és

Beust úgy ebéd előtt, mint ebéd közben kizárólag csak a szép bárónéval foglalkozott.

És ha a bárónét költők meg nem énekelték: akadt később (1870) egy francia szobrász, aki karrarai márványból örökítette meg az ő hasonmását. Gyönyörű kis szobor. Látásakor szinte Rómában a Borghese hercegné örökéletű szobra jut az embernek az eszébe, amely még szebb ugyan, de nem azért, mintha Borghese hercegné szebb lett volna, mint Sennyey báróné, aki Magyarország egyik legszebb asszonya volt, hanem mert a szobrász, Canova volt nagyobb: utolérhetetlenül nagy . . .

Sennyey Pál tehát 1864-ben már mint boldog nősember, megerősödvé nézhetett a bizonytalan politikai fejlemények elé.

Mert azok útban voltak.

Még házassága előtt — egy Somsich Pálhoz intézett levelében — kifejezést adott annak a nézetének, hogy a király és nemzet között szükséges kiegyezés létrehozásában Deák Ferencnek kell a vezetőserepet vinnie.⁷ És önzetlen nyíltsággal hozzátette: „sorakoznunk kell egynéhányunknak, akik függetlenek vagyunk és hatalom után nem sóvárgunk”.

És 1865 elején Lónyay Menyhért — a Deák híve — már feljegyezte, hogy Bécsben járt és a magyar konzervatív urakkal és köztük Sennyeyvel — gyakran találkozott. Szerinte Apponyi György és Sennyey a Deák politikai nézeteihez abban az időben már közel állottak.

Deák 1865-iki nevezetes húsvéti cikke után Ófelsége maga vette át a kezdeményezést: július havában lejött Pestre a gazdasági kiállításra. Azután Schmerling megbukott és arról volt szó, hogy Sennyey magyar kancellár lesz, de a király Majláth Györgyöt nevezte ki erre az állásra, mert ő volt az októberi diploma legnagyobb védelmezője, Sennyey pedig tárnokmester és a helytartótanács elnöke lett.

Ez alkalommal írta Sennyeyről az ország leghíresebb újságírója, báró Kemény Zsigmond a Pesti Naplóban: „az elsőrendű tehetség sorába emelkedett, a nélkül,

hogy múltja által megkötve volna. Az utóbbi időben olyan hű meggyőződéssel közeledett az ú. n. Deák-párt nézeteihez, hogy mi nem kételkedünk: benne törekvéseink erős támaszát keresni. Ennyit tudunk róla és azt, hogy a magyar tudományos akadémia igazgatósági tagja, — fényes elméjű, szeplőtlen jellemű . . .”

És Lónyay 1865 októberében újra feljegyezte róla, hogy a dualizmus alapján áll.

Ilyen előzmények után mindenesetre meglepetés volt, hogy amikor a königgrätzi veszített csata után 1866. július 9-én Sennyey Andrásst magához kérte és ezekkel a szavakkal fogadta: „fel vagyok hatalmazva, téged az iránt megkérdezni: mi volna a jelen körülmények között a te programod?” Andrassy ridegen azt felelte, hogy: „programmom első pontja: csináljatok helyet másoknak, akik iránt a nemzet bizalommal viseltetik”.

Andrásynak ez a válasza tulajdonképpen csak egy újabb változata volt annak a merev kijelentésnek, amelyet ő 1860-ban az októberi diploma megjelenése után tett, hogy ő a konzervatívokkal fuzionálni nem fog, csakhogy a helyzet most nem volt az, ami akkor volt: most nem állott közöttük akadályként az a diploma, amelyhez már Sennyey sem ragaszkodott.

Sennyeyt bántotta a válasz és — állítólag — indulatosan ugrott fel és azt mondta, hogy „annyira még nem vagyunk, hogy mi takarodjunk”, de valószínűbb, hogy csak ennyit mondott: „készek vagyunk elmenni, de előbb legyen meg a kiegyezésnek a szilárd alapja”.¹³

Ezt a szilárd alapot valóban meg kellett csinálni, és ebben a nehéz munkában neki nagy és elismerésre méltó szerep jutott. . .

Augusztus 21-én már Bécsben a magyar kancelláriánál tanácskoztak: osztrák részről Belcredi és Hübner miniszterek, magyar részről Majláth, Sennyey, Andrassy és Lónyay.

Érdekes Lónyaynak két nappal később tett ez a félje gyzése: „Andrassy val, Sennyey vei mentünk, Majláth is odajött... azután elmentünk a schönbrunni kertbe. Egy

padra leültünk és ismét folyt a tanácskozás. Sennyey ritka praecizióval és nagy ügyességgel argumentált”.

Andrássy érveléseire Sennyey megjegyezte, hogy csak akkor hiszi a kiegyenlítést állandónak, ha eltávolítanak mindent, ami reakciót szülhetne.¹³

Íme így tusakodott a haza jövője felett az egykor Zemplénből elindult, de azóta nem egy úton járó két kitűnő tehetségű államférfi, messze a hazai földtől, közvetlen közelében a schönbrunni császári palotának, amely az ő oltalmukra is rászorult, mert egyszer valamikor már egy hódító, idegen vezér: I. Napoleon betette oda a lábát...

(Óh, hogy nincs egy Munkácsynk, — vagy talán van? — aki ezt a schönbrunni kerti jelenetet ecsetével megörökítené! ...)

A következő napok egyikén Andrássy Schönbrunnban már őfelségénél is volt, aki azt mondta neki, hogy „a magyar kérdésnek a megoldását nem tartja többé olyan nehéznek”.¹³

Ebben bizonyosan Sennyeynek is része volt.

Lónyay, aki tüzetesen ismertette egy levelében Deák Ferenc előtt is ezeket a tanácskozásokat, megjegyezte Sennyeyről, hogy elismerte az ország alkotmányos jogait és ezt az osztrák minisztereknek is megmagyarázta.

Elvi eltérés tehát abban az időben nem sok lehetett Andrássy és Sennyey között, amit talán képletesen kifejezett az az esemény is, hogy ők a Majláthtal és Lónyayval folytatott tanácskozások között, egy ízben együtt megebédeltek Bécsben a — „Neue Welt”-ben! ...

Hát igen, közöttük most már egy új világ: új helyzet alakulhatott volna ki, de azt nem akarta Andrássy... Mintha csak az jutott volna az eszébe, hogy „két dudás nem fér egy csárdába”, sürgősen arra kérte az akkor szintén Bécsben időzött Kemény Zsigmondot: írja meg a „Pesti Napló”-ban, hogy fúzió a konzervatívokkal nem lesz ...

Pedig — Lónyay feljegyzése szerint — Majláth és különösen Sennyey előmozdította volna egy fuzionális minisztérium megalakítását, azt Deák sem ellenezte volna,

és Sennyey akkor is ragaszkodott egy ilyen megoldáshoz, amikor Andrásy ennek határozottan ellene mondott...

(Mennyivel könnyebb dolga volt későbbben Tisza Kálmánnak, pedig neki a súlyos bihari pontokat kellett elébb szegre akasztania! ...)

A bécsi lapok a jövődő magyar minisztérium elnökül Sennyeyt tippelték és Andrásyt az ő egyik miniszterének emlegették. Itthon Kecskeméthy Aurél egy kizárólag konzervatívokból alakuló minisztériumot jósolt. Nem így történt.

Egy kis tévovázás és halogatás után egy új osztrák külügyminiszter jött Beust személyében és az országgyűlést is összehívták.

Most aztán úgy látszott, hogy meg fog ismétlődni az 1861-iki eset: az országgyűlés felirata se a királynak, se Bécsnek nem tetszett, de szerencsére most Beust lejött személyesen tárgyalni.

Beust Budán Sennyeyékhez szállt és az ő vendégszeretetükről és a szép báróné kedves viselkedéséről még az emlékirataiban is megemlékezett.

De ez körülbelül a Sennyey utolsó szerepe is volt a kiegyezés körül: nemsokára már Deák Ferencet hívatta a király, és jött az Andrásy-minisztérium — Sennyey nélkül...

Egy képviselő ezekkel a szavakkal búcsúzott a távozó Sennyey tői: „milyen boldog az a nemzet, amely olyan erőt, mint Sennyey, nélkülözni tud ...”

*

Ezzel Sennyey közéleti pályájának legfényesebb része már be is zárult. Azt a befolyást, amelyet ő mint tárnokmester a politikai viszonyok alakulására gyakorolt: 1867 után soha többé visszanyerni nem tudta.

Míntha csak őreá gondolt volna a nagy amerikai gondolkodó Emerson, amikor ezt írta: „nagynak lenni annyi, mint félreértetni”, — Sennyeyt is félreértették.

Kecskeméthy ezt azzal magyarázta, hogy „Sennyey nem igen közelíthető meg”, és hozzátette, hogy „jellem

szilárdabb, semhogy olcsón vásárolja meg az emberek tetszését”.

Hát ebben a tekintetben hátrányban volt a lángeszű Andrássyval szemben, aki ellenállhatatlan szeretetremél-tősága által magát nemcsak megértetni tudta, de az elsá pillanattól kezdve meg is kedveltette.

A másik nagy újságírónak: Falk Miksának, aki Sennyejt ismerte, körülbelül ugyanaz a véleménye volt róla, s elmondta,¹⁵ hogy „akit annyira dölyfös arisztokratának hittek, annak a házánál kedélyes, meleg hang uralkodott”, ő Sennyejt „élesszemű államférfinak és ragyogó-eszű, nagyműveltségű, finomízlésű, rokonszenves embernek” tartotta, akire — szerinte is — ráillett Kecskeméthynek az a jellemzése, hogy „legnagyobb tisztelői azok, akik legközelebről ismerik és legjobb barátai az ő régi barátai”.

Sennyejt 1867-iki visszavonulása után egy ideig nem hallatott magáról, de 1872-ben nevezetes otthonában: a Bodroghözön újból képviselővé választtatta magát.

Épen jóidőben: nagy megnemértője, vagy talán csak veszedelmes ellenfele: Andrássy már Bécsbe külügyminiszternek ment el, sőt a miniszterelnöki széken az ő utóda: Lónyay is nemsokára megbukott.

Most már nem mondhatta neki Andrássy, hogy „nem fuzionálunk”, szó nélkül bement tehát a Deák-pártba, és ott maga Deák Ferenc is nagy örömmel és reményekkel fogadta, sőt körülötte ott csakhamar egy egész kis külön párt alakult,¹⁶ amelynek a legnevezetesebb tagjai voltak az akkor első ízben képviselővé választott Apponyi Albert, továbbá Beöthy Ákos, Kállay Béni és a későbbben berlini nagykövetté lett ifj. Szögyény László.

Csakhogy a megnemértett Sennyejttől — amint Apponyi feljegyezte — „kimagasló egyénisége miatt a Deák-párt zöme inkább félt és nem vonzódott hozzá”.

Akárhogy is volt: ha a rátermettség és képesség

¹⁵L. Falk M. „Kor és jellemrajzok”.

¹⁶L. Apponyi „Emlékiratai”-t.

lett volna az irányadó Lónyay utódának a megválasztásánál, akkor öneki: a legnagyobb tehetségű államférfiak egyikének kellett volna a miniszterelnöki széken következnie, de nem következett, mert azt beszélték róla, hogy ultramontán és fekete bárónak nevezték el.

Ez, ha nem volt rosszakarat, legalább is félreértés volt, hiszen ifjabb Ábrányi Kornél azt mondta, hogy a „kath. főpapok egy része legjobban fázott egy Sennyeyp-kormány gondolatától”.

Így Sennyeyp megint nem lett miniszterelnök, pedig most nem, mint 1867-ben, Andrássy, hanem csak Szlávujött.

Később, Szlávuj bukásakor, Sennyeypnek felajánlottak ugyan egy miniszteri tárcát, de akkor már a Deák-párt gyengülőben volt, s ezért nem fogadta el, és Andrássynak — aki Kecskeméthy szerint akkor is a helyzet ura volt, hiszen ő a királlyal jóformán baráti viszonyban állott — ezt a választ adta: „ti csak akkor gondoltok reám, ha rossz idők járnak”, amire Andrássy rögtön készen volt a találó felelettel: „hát szép, májusi idő volt Königgrätz után, amikor őfelsége engem hivatott?”

Semmi sem jellemzőbb erre a két kitűnő államférfire nézve, mint ezek a nyilatkozatok.

Andrássy minden helyzetben gyorsan feltalálta magát és nem riadt vissza a nehézségektől, amint azt később, Bosznia végzetessé vált okkupációjának védelmében a delegációban mondott fényes beszédével is bebizonyította: Sennyeyp ellenben gondosan mérlegelte a helyzetet, óvatos volt, és — mert mint ő maga megmondta: a hatalom után nem sóvárgott — kedvezőbb alkalomra várt. (Bosznia kérdésében egyébként Sennyeyp tisztábban látott, mint Andrássy: ő az okkupáció ellen volt. — Kossuth szerint is: „Andrássy belesiklott Boszniába”.)

Szlávuj utódának: Bittónak a bukásakor a helyzetet a koronatanú tekintélyével jellemzi Apponyi Albert, amikor emlékirataiban ezt írja: „1874 végén a Deák-párt agóniája akut stádiumba lépett. Az „öreg úr” (Deák) betegesen visszavonult, — a pénzügyek romlása katasztrófa

mutatott, — a frakciók harca mind tűrhetetlenebbé vált. Minden szem akkor az egyetlen ember felé fordult a Deák-pártban, aki valósággal kimagaslott, akiben jellem, ész és tekintély egyesült, aki született vezér volt: Sennyey Pál felé.”

Apponyi azt is mondja, hogy Sennyeynek a Deák-pártban fel is ajánlották a vezérletet, de ő azt el nem fogadta és Apponyi ezt azzal magyarázza, hogy Sennyey a Deák-párti politikában „valójában nem hitt”.

Apponyi ebben a véleményében talán mégsem tudja Sennyey lelkületét helyesen értelmezni, hiszen Sennyey 1866 végén, sőt már elébb is fuzionálni akart a Deák-párttal. Ugyan miért tette volna? ...

Sennyeyt tehát — „nagynak lenni annyi, mint meg nem értetni” — még Apponyi sem értette meg igazán, azért mondta neki egyszer atyailag finom szellemességgel Sennyey: „nekem veled szemben gyakran az az érzésem, ami a kotlóstyúké lehet, amely kacsatójásokon ült és egyszerre csak azt veszi észre, hogy az általa kiköltött csirkék tulajdonképen — kacsák”.¹⁶

Apponyi egyébként maga mondja, hogy nem ismerte a kulisszatitkokat. A kulisszatitok pedig Kecskeméthy szerint az volt, hogy Andrassy akárkit is inkább akart volna a miniszterelnöki széken látni, mint Sennyeyt, és — egy más forrás szerint — egy udvari ebéden a király is kifejezte előtte azt az óhaját, hogy őt egy jobboldali ellenzék élén szeretné látni...

A megoldás tehát az lett, hogy Andrassy felkereste Tisza Kálmánt és Tisza ennek a látogatásnak a hatása alatt nemsokára (1875. február 3-án) felajánlotta a fúziót, így lett Wenckheim miniszterelnök, mellette Tisza belügyminiszter és Sennyey természetesen ismét kimaradt, hiszen nemsokára Tisza lett a miniszterelnök, Sennyey pedig az új választáson bejött 20—25 képviselőből álló „jobboldali ellenzéki párt”-nak az élére állott.

És ha 1867 óta Andrassy állotta útját a Sennyey kormányrajutásának: úgy ezután Tisza volt az az erős

ember, aki miatt Sennyey sohasem lehetett miniszterelnökké ...

Ámbár egy egyetlen alkalom mégis lett volna erre.

1877-ben Tisza nehéz helyzetbe került: lemondott és a király Sennyeyt a kormányalakításra felhívta, csakhogy akkor megint „rossz idők jártak” és ő nem vállalta a megbízatást.

A képviselőházban ezt Sennyey a többek között így indokolta: „Nem azért nem vállalom a feladatot, mert ez idő szerint a képviselőházban kisebbségben vagyok: ennek a helyzetnek vannak parlamentáris megoldási módzatai, — hanem azért, mert nem szabadkézzel hívtak meg, amelyre szükségem volna arra, hogy a kiegyezési kérdések komplexumát illetően egészen előlről kezdjem a tárgyalásokat”.

Ez azt jelentette, hogy Tiszának a vámszövetségre és bankügyre vonatkozóan már elvállalt kötelezettségeit nem volt hajlandó átvenni.

Pedig ez volt részére az utolsó alkalom a kormánygyeplőt megragadni! ... Érezte ő ezt maga is. mert kezdődő betegeskedése miatt is már 1878 elején képviselői megbízatásáról lemondott, pártja pedig — mint Apponyi szellemesen mondta: „a Sennyey-párt Sennyey nélkül” — nem tudott magára nézve más kivezető utat találni, mint azt, hogy a független szabadelvű párttal „mérsékelt ellenzék” néven Apponyi és Szilágyi Dezső vezetése alatt egyesült.

Pedig még 1879-ben is azt írta Wirkner udvari tanácsos az ő „Élményei”-ben Sennyeyről, hogy: „sajnálatos dolog, hogy ez a ritka és nagyszellemű férfiú tettereje és a férfikor delén úgy a parlamentre, mint a miniszteri padokra nézve parlagon hever”.

Pozsony városa egy véleményen lehetett Wirknerrel: 1880-ban képviselővé akarta választani Sennyeyt, aki közölte választóival, hogy „egészsége és körülményei nem engedik, hogy a parlament küzdelmeiben folytonos részt vegyen, és elvei és a politikai helyzet visszatartják, hogy a pártok bármelyikéhez is csatlakozzon.”¹³

Falk azt mondja, hogy Sennyey abban az időben már se pártvezér lenni, se kormányt buktatni nem akart. Pozsony ilyen feltételek mellett is egyhangúlag megválasztotta, de Sennyeynek ez volt a politikai hattyúdala ...

Csak hogy egy ilyen hosszú tétlenségre kárhozott kitűnő embert mégiscsak valami kárpoztásban kellett részesíteni: főrendiházi elnök és országbíró lett és rajta tündökölt az aranygyapjas-rend is ...

Ez már jóformán az utolsó órában történt, mert ő nehéz tüdőbeteg volt, 1884 telén már a szobában is csak botra támaszkodva járt.

Milyen elszomorító eset: ő akkor mindössze csak 62 éves volt... Élt még három keserves esztendő és azután pesti múzeumutcai lakásán örökre kihült tetemét hazavittek Zemplénbe...

özvegy báró Sennyey Pálné névalírása.

Ott nyugszik a Sennyeyek ősi várkastélyában, - Bottyánban, a kápolnában ...

Sírja mintha farkasszemet nézne idősb gróf Andrássy[^] Gyula sírjával, amely három év múlva szintén odakerült Zemplénbe, a terebesi díszes mauzóleumba. Bottyánt Terbestől légvonalban alig 30 kilométernyi távolság választja el és elválasztja az a kis, néha makrancoskodó kurucfolyó: a Bodrog ...

Ez mintha jelképezni akarná, hogy Andrássy és Sennyey között életükben sem volt nagy a távolság, hiszen mindketten kifogástalanul jó hazafiak, királyhűek és igen nagy tehetségű államférfiak voltak.

A kurucfolyó: az 1848/49-iki forradalom ugyan közöttük volt, de az is 1867-ben visszatért abba a csendes;

mederbe, amelynek biztosításán úgy Andrássy, mint Sennyey olyan sokat önzetlenül fáradozott. ..

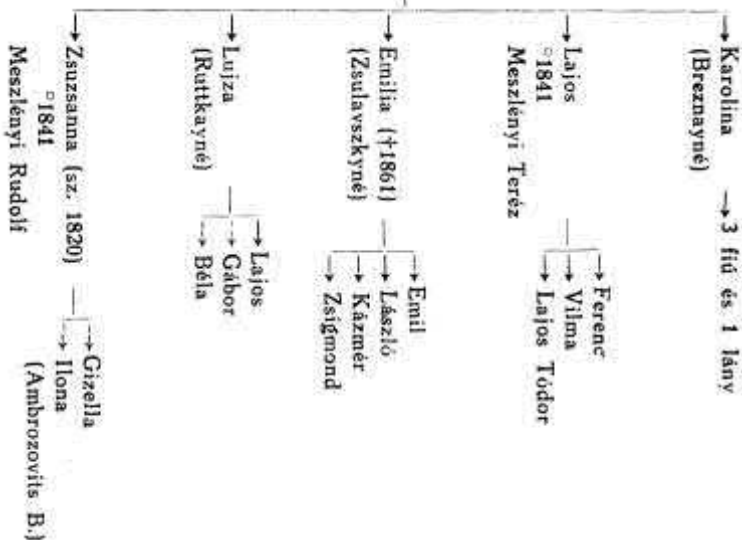
Ha külön utakon is, egymást meg nem értve jártak: céljaik tekintetében sokat hasonlítottak egymáshoz és még a sorsuk is egyforma lett: megtértek oda, ahonnan kiindultak: Zemplénbe, és — amiről egyikük sem mégcsak nem is álmodhatott — most mind a ketten egy idegen ország: Csehszlovákia területén fekszenek ...

KOSSUTH ZSUZSI.

Már én csak így nevezem Kossuthnak ezt a legfiatalabb nővérét, ahogyan legelőször Sárosy Gyulának a leveleiben láttam őt nevezni, pedig tudom, nagyon tudom, hogy ő férjes asszony is volt, anya is volt, szerencsétlen özvegy is volt...

Sárosy jegyezte fel róla, hogy 1840-ben Üjhelyben egy zempléni kisasszonyról, aki később a Sárosy felesége lett, egy társaság előtt úgy nyilatkozott, hogy büszke, affektált és hiú... Amikor én még semmi egyebet nem tudtam Kossuth Zsuzsiról, mint ezt — pedig bizony-bizony sokáig

¹ udvardi Kossuth László, ügyvéd (fl839)
tyrlingi Weber Sarolta (fl852)

nem tudtam egyebet — akkor én azt gondoltam magamban, hogy: Istenem, micsoda kis nyelvés vidéki kisasszony lehetett Kossuthnak ez a testvére ...

Rosszul ítéltém, de Zsuzsika megítélésében nemcsak én: mások is és még sokkal inkább tévedtek. Valljuk meg őszintén: Kossuth összes női hozzátartozóit túlszigorúan, sőt rosszakarattal bírálta meg az egykorú hazai közvélemény.

Első sorban Kossuth feleségéről nyilatkozott kicsinylően mindenki: Mészáros Lázár hadügyminisztertől kezdve Horváth Mihályon át egészen Szemere Bertalanig.

Mészáros a háta megett „Trézsi”-nek csúfolta, Szemere pedig kiállhatatlannak, gögösnek és parasztmodorúnak tartotta, és Görgey sem szerette: azt állította, hogy Kossuth úgymint férj, úgymint kormányzó papucs alatt állott, amit egy emlékiratíró (Hegyesi Márton) még azzal toldott meg, hogy — szerinte — Kossuthné Budavár bevételébe is beleszólt és Görgeyt kikémleltette.

Mindezek a csípős megjegyzések onnan eredhettek, hogy Mészáros, Szemere Bertalan, Görgey és a többiek magát Kossuthot sem kedvelték. Szemere írta Kossuthnak a szabadságharc végvonaglás idejében (1849. július 25-én): „Neked az a bajod, hogy önmagadat is leszónoklod”, és ennek kiegészítéséül ugyanakkor írta Görgeynek: „Én Kossuthnak keserű, de igaz barátja vagyok”.

Későbbben lelketlen dicshörpölőnek és szerencsés komédiásnak is nevezte Kossuthot, de mit lehetett várni egy „keserű” baráttól abban a korban, amikor Kecskeméthy Aurél, a híres újságíró is azt írta, hogy „ki tisztel nálunk még valakit, sajátmagán kívül?”... .

Természetes dolog, hogy Kossuthnak egyik-másik nővérén is megakadt a fáradhatatlan kritikusok szeme. Például a jó Vukovics Sebő, Kossuthnak az igazságügyminisztere, el nem mulasztotta feljegyezni Zsulavszkyné Kossuth Emiliáról, hogy amikor (1849-ben) a komáromi várban tartózkodott: ott magának beavatkozási jogot követelt.

De megjegyzésekkel kísérték Kossuth Zsuzsi viselkedését is.

Dembinsky, aki pedig szeretetreméltónak és szellemesnek tartotta őt, nem tudta megállni, hogy emlékirataiban egy szelíd karcolást ne ejtsen rajta.

Közbevetőleg mondva, Mészáros Lázárnak az volt a véleménye Dembinskyről, hogy minden magyar tábornoknál jobban értett a hadvezetéshez és részemről: nekem is — aki az ilyesmihez egyáltalán nem értek — imponál Dembinskynek az a nem egészen pontosan kifejezett megállapítása, hogy „a győzelem a lábszárban rejlik”, amit ő úgy értelmezett, hogy a háborúban a gyalogságnak kitaratóan kell tudni masírozni.

Hát ennél a Dembinskynél Kossuth Zsuzsi egy katonatisztet pártfogolt, ami nem tetszett a nevezetes hadvezérnek és épen egy visszautasító levél megfogalmazásán fáradozott (1849. február 6-án), amikor belépett hozzá — Szemere Bertalan.

Szemere azonnal észrevette Kossuth Zsuzsi illatos pártfogó levélkéjét, és így szólt Dembinskyhez: „Ugyan kérem, hagyja válasz nélkül: én igen jól ismerem ezt a hölgyet. Igen sokat avatkozik politikai és más ügyekbe, amelyek nem tartoznak reá”.*

De mindezek a kellemetlen kritikák: túlzások lehetnek. Legalább Kossuthnak későbbben a külföldön tett nyilatkozatai világosan ellene mondanak annak a feltevésnek, hogy az ő családjának asszonytagjai beleavatkoztak volna akár a politikába, akár a katonai ügyekbe.

Zsuzsi — fennmaradt arcképe után ítélve — igen szép nő lehetett, de szellemi képessége tekintetében is méltó testvére volt Kossuthnak, aki őt egy levelében vele „ikerlélek”-nek nevezte.

Amikor Kossuth évekig tartó börtönéből kiszabadult, nemsokára, és pedig 1841-ben, nőül vette Meszlényi Terézt, és ugyanazon évben Zsuzsi a Kossuth sógorához, Meszlényi Rudolphoz ment feleségül.

¹ Kossuth Zsuzsi kortársai közül: Madarász József és báró Fiáth Ferenc azok közé a kivételek közé tartoztak, akik dicsérettel emlékeztek meg róla.

Így a kapcsolat a két Kossuth-testvér között még szorosabb és melegebb lett.

Zsuzsi férjével — aki ügyvéd és hírlapíró volt — a fejérmegyei Sárbogárdon lakott, és ha bementek Fehérvárra a megyegyűlésekre: Meszlényi Rudolf csinos külsejével és kellemes beszélőképességével általános tetszést aratott.²

De Zsuzsi boldogsága nem tartott sokáig: férje már 1848 elején meghalt, és ő a forradalom viharai között itt maradt özvegyen három gyermekkel.

Kossuth Zsuzsi névalírása.

Ez a megpróbáltatásoknak csak a kezdete volt.

Az nem súlyosbította, ellenkezőleg enyhítette a baját, amikor őt Kossuth 1849-ben az összes katonai kórházak felügyeletével bízta meg.

Maga Zsuzsi írta erről később (1852 szeptemberében): „én, egy asszony, nem harcolhattam a csatamezőkön, de én és családom megértettük az idők szavát és teljesítettük azokat a kötelességeket, amelyek reánk háramlottak”.

Zsuzsinak a súlyosabb szenvedése a szabadságharc bukásakor kezdődött. Addig bátyjának a ragyogó szereplése részére is hozott nemcsak dicsőséget, de valamelyes felemelkedést is. A dicsőség holtig hozzátapadt, de a testvérek útjai különváltak. Külön-külön járta azontúl mindegyikük a maga kálváriáját: Kossuth Lajos a balsors által soha a földre nem terítve és büszkén mindhalálig, — Kossuth Zsuzsi összetörve és egy zátonyra jutott élet minden kínjait viselve és végigszenvedve ...

² L. báró Fiáth Ferenc „Emlékiratai”-t.

Hallgassuk csak meg, mit mondott erről 1852-ben Amerikában maga Kossuth: „Amikor. . . vérző szívvel számkivetésbe mentem: az anyámat és összes nővéreimet becsukatta Ausztria. Csakhogy mivel nekem állandó vezérelvem volt: nem engedni, hogy családom bármely tagja befolyást gyakoroljon a közügyekbe, kivéve hogy a legfiatalabb nővéremet (Zsuzsit) a sebesült hősök kórházainak a jótékonyági felügyeletével, a feleségemet pedig ezeknek a kórházaknak bútorokkal való ellátásával bíztam meg: még a legörületesebb ármány sem tudott bármiféle ürügyet találni az ő bebörtönöztetésük folytatására. És így, amikor a diplomáciának sikerült megakadályoznia az én hazafias tevékenységemet azzal, hogy engem a messze Ázsiába rekesztettek ki: anyám és nővéreim családjaikkal együtt — néhány hónapig tartó igazságtalan bebörtönöztetés után — szabadon bocsáttattak, s bár környezve ezer kém, gyötörtetve magánéletükbe való folytonos beavatkozás és zavartatva sértő rendőri intézkedések által: öneik legalább az a vigaszuk volt, hogy a hazai levegőt szívhatták, hogy könnyeiket a hazai földre látták lehullni és gyönyörködhetek a mi népünk felséges életerejében, amelyet nem tudott meghajlítani semmiféle ellenségeskedés és semmiféle zsarnokság nem tudott megtörni.

De végre a szultán emberséges gondolkodása folytán, amelyet Amerika támogatott és Anglia pártolt: én újból visszanyertem személyes szabadságomat és a szabadság által cselekvőképességemet.

Miután sikerült megmenekülnöm minden csapdából és kelepceből, amellyel váratlanul találkoztam: kötelességemnek tartottam nyilvánosan kijelenteni, hogy a harc az osztrák zsarnokság és Magyarország szabadsága között még befejezve nincs és örök ellenállást esküdtem hazám elnyomóival szemben, s kinyilatkoztattam, hogy hűen a népemnek tett eskühöz, életemet hazám felszabadításának fogom szentelni.

Alig jutottak el erről a későbbi határozatomról szóló

hírek a bécsi udvarhoz, máris becsukatott a nővéreim közül kettőt.³

Ebben az egyébként érdekes leírásban sok a Kossuthot jellemző szónoki póz, azért nem felesleges elmondani azt is, amit ezekről az eseményekről névtelenül egy amerikai író (valószínűleg Peabody kisasszony) írt.⁴

Ő elmondja, hogy 1849-ben, a szabadságharc végnapjaiban, Kossuth Zsuzsi beteg anyjával, nővéreivel és a hozzájuk tartozó tíz gyerekkel, a magyar hadseregnek azt a részét követte, amely Kossuthhoz akart csatlakozni.

Zsuzsinak ebben az útjában meghalt az egyetlen fia, őket pedig valamennyiüket, szám szerint tizenötöt, Nagyváradon elfogták.

Zsuzsi, akinek a bátyjához hasonló szónoki képessége és történelmi ismerete volt, s németül, meg franciául tudott: szónoklatával elérte azt, hogy az orosz tisztek közbenjártak érdekükben és egy külön házban helyezték el őket.

De később mégiscsak Pestre vitték őket a börtönbe.

A bíróság elítélte volna őket, ha érdekükben azok az osztrák sebesült katonatisztek fel nem szólaltak volna, akik Kossuth Zsuzsit kórházi tevékenysége után ismerték. „Ennek a nagylelkű asszonynak köszönhetjük mi és igen sokan mások az életünket”, mondták.

Erre Zsuzsit és hozzátartozóit szabadon bocsátották.

Amikor azonban később: 1851-ben Kossuthot Amerikában nagy lelkesedéssel készültek fogadni, annak az első következménye az volt, hogy Zsuzsit ugyanazon év szeptember havában újra börtönbe zárták, ahol tüdőgyuladást kapott, amelynek következményeit egész életében viselte.

Zsuzsi öt hónapig volt becsukva, azután azzal a feltétellel bocsátották szabadon, hogy a családjával együtt

³ L. „Kossuth in New England” c. munkának az „appendix”-ét. (Megjelent Bostonban, 1852.) Az idézeteket az eredeti angolból én fordítottam le.

⁴ L. „Memorial of madame Kossuth Meezlényi”. (Megjelent Bostonban, 1856.)

itt hagyja nemcsak az országot, hanem az egész európai kontinenst is.

Ennek a kikötésnek eleget teendő: Zsuzsi, anyjával, három nőtestvérével és gyermekeikkel, összesen tizennégyen, 1852 tavaszán már Brüsszelben voltak.

Brüsszeli tartózkodása idejében írta Zsuzsi egyik barátnőjéhez intézett levelében:⁴ „szívemben a hazátlan-ság kínjai olyanok, mint a testen egy seb, amely sokáig tart a gyógyulás reménye nélkül”. És igazi kossuthi lendülettel hozzát teszi: „én nem akartam megszökni az ezer nyomorúságtól és biztosítani az én kényelmemet. Nekem olyan vigasz volt résztvenni a nyomorban, szenvedni és küzdeni az eltaposott vérző hazában és szerencsésnek érezni magamat, hogyha egyetlenegy könnyet is letörölhettem ... ők kiűztek engem a szeretett, jajgató hazából a nélkül, hogy ledobhattam volna magamat az ő szentelt földjére, elzokogni utolsó búcsúmat...”

De ez csak az érzelmi része volt az ő bajainak, amelylyel egyszerre vetődött fel az a súlyos kérdés, hogy mi lesz ott az idegenben vele és számos hozzátartozójával, minden vagyon és gyámolítás nélkül?

Kossuth erről azt mondta az amerikaiaknak: „én azt tanácsoltam nekik, hogy jöjjenek az önök szabad országába, az elnyomottak menedékhelyére, ahol a munkát megbecsülik és ahol meg kell kísérelniök becsületes munkájuk után élni. ők követték tanácsomat és útban vannak, de az én szegény öreg anyám és a legfiatalabb nővérem (Zsuzsi), az özvegy, a két árvával, veszélyes betegség által Brüsszelben útjuk folytatásában megakasztattak és egy másik nővérem (Ruttkayné) ott maradt velük, hogy ápolja őket.

A család többi tagja (Zsulavszkynét és a gyermekeit érti) már útban van. Anyám és nővéreim követni fogják őket azonnal, amint egészségük engedi.”

Ezeket Kossuth New-Yorkban 1852. június 21-én mondta azon a felolvasáson, amelyet épen az ő szerencsétlen anyja és nőtestvérei felségélyezésére tartott, s amely

felolvasás nagy anyagi sikerrel járt: mintegy 1000 dollárt hozott be.

Kossuth úgy gondolta, hogy az anyja New-Yorkban egy iskolát fog nyitni, amelyben Ruttkayné, aki a számtanban volt erős, és Zsuzsi, aki nyelvekhez és a történelemhez értett, fognak tanítani, Zsulavszkyné pedig egy kis farmot (gazdaságot) vezetett volna.

Kossuthnak ez az elgondolása azonban meg nem valósulhatott. Az egyelőre Brüsszelben rekedt két Kossuth-nővér — amennyire Zsuzsi egészségi állapota engedte — azon volt, hogy ott hasznosan töltsse idejét. Mint az ugyanakkor szintén oda menekült báró Jósika Miklós felesége: ők is megtanultak csipkét készíteni és vele kereskedni.

Zsuzsi erről a brüsszeli tartózkodásáról írta: „Brüsszel kedvessé lett nekem néhány honfitársam által, akik nemcsak szenvedő társak, de barátok is”.

Igen, csakhogy ezek a barátok — köztük talán egy Batthyányné, továbbá Horn Ede és Lukács Móric — megint csak megszólták őket, mint valamikor otthon mások tették. Nekik különösnek látszott, hogy Kossuthék (a nők) gyászruhában jártak, a fiúk pedig nemzetiszínű kuruc öltözetet viseltek, amiért őket a brüsszeliek „flamingók”-nak csúfolták.⁵

Az 1852. év végén azután az öreg Kossuthné Brüsszelben meghalt, és a következő év tavaszán leányai: Zsuzsi és Ruttkayné a gyerekekkel együtt folytatták útjokat Amerika felé.

Zsuzsi akkor már nagyon beteg volt: állandóan köhögött és láza volt. A tengeri út azonban jót tett neki és ő már megelőzően bizakodva írta: „mi nem fogunk elfogadni semmi segílyt és fivérünk nem fog nekünk adni semmit, nem a rágalmozók rossz nyelve miatt, hanem azért, mert nem vagyunk rászorulva: mi képesek vagyunk és akarunk dolgozni, neki pedig semmije sincs, hogy adjon.”

⁵ L. Berzeviczy, A. „Abszolutizmus kora”.

Ez a kijelentés valóban helytálló volt.

Egyrésztől Zsuzsi a szerencsés csipkeüzletből (30 leánnyal dolgoztatott!) összekuporgatott vagy 2000 frankot, amely összegből és a Kossuth felolvasásáért befolyt 1000 dollárból — a továbbiak reményében — mégiscsak élni lehetett, — másrészt Kossuth tényleg nem adhatott nekik semmit, mert neki önmagát, a feleségét és három gyermekét kellett fenntartania.

Szemere Bertalan (a „keserű barát”) ugyan — Isten tudja, hogy milyen forrásból — abban az időben (1852) azt jegyezte fel Kossuthról, hogy „szép házban lakik, úrilag él,”⁶ de ellenkezőleg ezzel Kossuth egy levelében azt írta (1853. május 20-án Londonban), hogy: „amíg magam és családom a szó szoros értelmében koplalunk: ezer ínséges ember jár a nyakamra, s ez a nyomorult, gondterhes élet így tart tíz hónap óta”.

Az előrement Zsulavszkyné Amerikába érkezve, nem a Kossuth tanácsa szerint járt el. ő nem akart valahol az Isten háta mögött farmot bérelni, mert ő ilyen elhelyezéstől úgy félt, mint egy szibériai számkivetéstől.⁷ E helyett New-Yorkban (Houston-street 539 alatt) telepedett meg és ott vendéglőt nyitott.

Amikor Zsuzsi Ruttkaynéval szintén odaérkezett, ő sem járt el úgy, amint Kossuth kívánta, hanem segített Zsulavszkynénak az üzletében, azonkívül szabóságot nyitott és Ruttkaynéval társulva csipkével kereskedett.

Feljegyezték róla, hogy mindenben nagy találékony-sággal és ügyességgel dolgozott, de angolul nem tudott eleget és ez megnehezítette a munkáját: végül is nagy szegénységre jutott és — amitől irtózott — a mások segítségét is kénytelen volt igénybe venni...

Ezért mondta reá vonatkoztatva az amerikai író, hogy: „a számkivetés: keserű pohár”.⁴

Ehhez még Zsuzsi beteg is volt, halálos beteg, és ő

⁶ Szemere Bertalan „Naplói”.

⁷ L. Asbóth: „A kényuralom elleni mozgalom”.

maga is érezte az ő közeli végét, amikor egy barátját arra kérte, hogy őrizze meg az ő leveleit és — így folytatta — „ha hazánk szabadabbá lett, használja fel arra, hogy megmutassa: mennyit küzdöttünk, szenvedtünk és közülünk hányan roskadtak össze”.

Ő maga — ez a nagytehetségű, finomlelkű és vasakaratú teremtés — az összeroskadtak közé tartozott: 1854. június 29-én New-Yorkban még fiatalon meghalt.

KAZINCZY ZEMPLÉNI KÖRE.

Kazinczy nem született Zemplénben, de azért mégis zempléni volt.

Ezt nem azért mondom, mert Szirmay a Kazinczy (de eadem) családot a zempléni „praenobiles” famíliák között említi.

Ez neki csak egyik jogcíme az ő zempléni illetőségéhez. A második jogcíme mellett, hogy ő apja után — amint ő írta — birtokos „leve” Zemplénben, nevezetesen Kis-Tárkányban és szőleje volt az újhelyi Magashegyen és Sátorhegyen: még ott van a harmadik és igen nagy jogcíme, amely abban áll, hogy életének nagy és legfontosabb részét ott töltötte annak a kis zempléni pataknak a szépséges és sok híres embert látott völgyében, amelyet Ronyvának hívnak.

Igen, annak a kis pataknak, amely ugyan az abaúj-megyei Szalánc gyönyörű vidékéről indul el rövid útjára, de csakhamar átjön Zemplénbe és itt megy: Szilvás, Kozma, Kázmér, Lasztóc, Regmec, Széphalom községek és Újhely mellett, amely helyeket Kazinczy számtalanszor — bizonyosan gyalog is — bejárt, ahol évtizedekig élt, ahol legelőször gyulladt lobogó szerelemre, ahol későbben meg is házasodott, és ahol annyit fáradozott, írt és olvasott a magyar nyelv és irodalom érdekében, de sokat szenvedett is ...

Kazinczy idejében a már említett Kozma községnek északi végén, a Szilvásra vezető út mentén, szemben egymással két ház állott. Az egyik ugyan csak olyan házacska volt, mert a tulajdonosa, a javakban nem szűkölködő Reviczky Imre talán egy más birtokán: Bánóczon lakott, — a másik ház azonban — amint az ő ötszögletű födele már messziről jelezte — egy igazi úri kastély volt, kőkerítéssel övezve és egy hatalmas gesztenyefákkal ékeskedő

kert oldalán, amelyben a tulajdonos Kácsándy László benne is lakott, ámbár Zemplénben több községben volt birtokos: nevezetesen Gálszécs, Dargó, Izsép és Pelejte községekben, és Kácsándon, amely után családi nevét kapta, végül az azóta az irodalomtörténetbe is átment Kohányban, amely után a kohányi előnevet viselte.

Kácsándy László elődei nem nagy szerepet játszottak a vármegyében, közülük mindössze is egy vármegyei főjegyző akadt, aki követ is volt I. Rákóczy György idejében, de a kohányi Kácsándyak mégis előkelő emberek voltak, nemcsak vagyonuk miatt, hanem mert atyafiságban álltak valamikor a Szemerékkal, Fáyakkal, sőt a Rákóczyakkal is.

Maga Kácsándy László sem viselt semmiféle hivatalt, de a jó társasághoz tartozott: felesége Bárczay Katalin volt, és egy időben a ref. egyház főgondnokává is választották.

Erről a Kácsándy családról Kazinczy már igen fiatal korában tudomásul bírhatott, hiszen az ő özvegy anyja egy időben szintén a Rony va völgyében: A. Regmecen élt, amely Kozmától alig van másfél óra járásnyira, és tudomással bírt főleg Kácsándynak a lányai miatt, akik közül a legidősebb: Erzsébet ugyan már 1775-ben férjhez ment Fáy Lászlóhoz, a híres Fáy András apjához és neki hozományba a kohányi kastélyt vitte, — de a másik két Kácsándy-leány: Teréz és különösen Zsuzsanna Kazinczyval jóformán egyidőben nőtt fel.¹

Ez a Kácsándy Zsuzsanna lett a Kazinczy első és talán egyetlen igazi szerelme . . .

Ha Kazinczy 1784 és 1786 között, mint abaúj vármegeyi aljegyző, Kassáról Regmecre időközönként hazarándult, az a Kácsándy-kastély Kozmán, és még inkább maga a szépműveltségű, kedves Zsuzsanna valósággal az útjában volt.

1785 végétől fogva útjában volt ő már neki akármerre lépett. . .

Egyszer gálszécsi jószágukon kereste fel őt, s amikor onnan Kassára visszatért, hazamenet a Dargó gyönyörű erdősegei között már annyira erőt vett rajta a szerelem, hogy verset írt „hozzá”, mint később maga Kazinczy elmesélte, „egy négysorú, 5 vagy 6 stanzából álló dalt”. És megindult közöttük a levelezés is.

1787 elején egy áradozó levelet írt neki Kazinczy az akkori szokásoknak megfelelően: németül, „Meine Susie!” megszólítással, amely levélből kiviláglik, hogy előzőleg Zsuzsanna kisasszony már három levelet intézett hozzá Kozmáról. Kazinczy levelének bevezetése így szól: „Engedje meg, hogy az üdvnek abban az érzetében, amelybe engem a maga három levele helyezett: magát így nevezem, ha maga itt volna Susie, akkor a lába elé borulnék.”

És a levél végén magából már egészen kikelve ezt mondja: „Maga hiányzik nekem, Susie! Maga hiányzik nekem minden pillanatban és mégis boldog vagyok, minden mértéken felül boldog! Ez a maga leveleinek a műve, amelyekre én büszke vagyok, mint a király a koronájára!” ..

A szerelem tehát mindkét részről megvolt közöttük, és mégis három évi epedés után Kácsándy Zsuzsanna 1790-ben otthonától jó messzire: Erdélybe férjhez ment — gróf Gyulay Ferenchez . . .

Kazinczy azután egypár év múlva (1794-ben) a Martinovics-összeesküvéssel kapcsolatban börtönbe került, ahonnan csak 7 esztendő múlva szabadult ki, de az ő első szerelmét: „Susie”-t soha nem tudta elfelejteni.

Amikor 1809-ben I. Napoleon győzelmei még Zemp-lénben is nagy izgalmat keltettek: Kazinczynak eszébe jutnak azok az írásai, amelyek, ha idegen kézbe jutnának, neki kellemetlenséget okozhatnának és sietve elégette őket.

Ezek között volt a még csiszolatlanul maradt vers is, amelyet Susiehoz a dargói erdőben írt és talán a tőle kapott levelek is.

Amikor azután Gyulay Ferencné özvegyé lett és valamely alkalomból Kazinczynak levelet írt, bár ő már akkor nős volt, amint maga feljegyezte: „ifjú esztendei elaludt tüze ismét lángot vetett” és nem tudta megállni, hogy az elégetett vers helyett „Aç erdő” címmel legalább egy négysoros új verset ne írjon:

„Sírj szabadon, itten nem kémleli senki keserved,
A remegő kedvest lombjaim elfedezik,
És ha enyhülsz lánykád neve zengésére: sóhaj tozdl!
S echóm résztvéve visszasóhajtja feléd.”

És Kazinczy 1811-ben a Kácsándy Zsuzsanna leányához, gróf Gyulai Karolinához intézett levelében is úgy nyilatkozott, hogy az a korszak, amikor Susieval összeköttetésben állott, volt „életének legszebb része és hogy ő a legédesebb visszaemlékezéseinek tárgya marad mindörökre”.

Amikor 1816-ban Erdélybe készült utazni, akkor is az első gondolata volt Susie, akiről azt hitte, hogy örülni fog, ha láthatja egykori imádóját.

Ugyanazon év július havában már nála is volt, és azt írta onnan egyik barátjának: „... Susie házánál vagyok, s képzelheted, mely örömök közt élek, ennek az ifjúságom barátnéjának társaságában”.

És alig, hogy haza ér 3 havi erdélyi útjából, már azt írja neki: „imádottnak Susie, miért nem lakik nagyságod ott, ahol... én?”

Bizony-bizony pedig akkor Susie már — 50 éves volt! ...

És ez a folytonos reáemlékezés nem is szűnik meg addig, amíg 1826-ban az asszony meg nem hal...

Kácsándy Zsuzsannának testvérei közül akkor már egy sem élt. Erzsébet még fiatalon halt meg 1784-ben és férje, Fáy László, második házasságából született Fáy András az író; — Teréz, aki a gróffá lett Rhédey Lajosnak volt a felesége, 1804-ben, — József pedig, aki a Kácsándy-család utolsó férfinak volt, 1817-ben halt meg Kozmán.

Csodálatos, hogy Kazinczy nagy Susie-imádata mellett, sem Rhédey Lajost, sem Kácsándy Józsefet nem szerette és mindakettőről szívesen beszélt kellemetlen dolgokat is. Rhédeyről mégis feljegyzett valami mulatságosat is, és pedig az ő egyik velős mondását: „nur nichts Neugebackenes!”, ami jellemző volt reá nézve, mert ő még Kazinczyval szemben is rátartós volt, aki pedig egyáltalán nem volt „neu gebacken”.

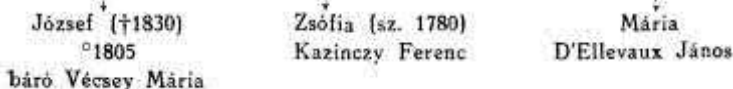
De ha Kazinczy holtig a felhőkben járt is, amikor Susie-ra gondolt: mégis a könyörtelen emberi sors kénytelenítette őt a földre leszállni.

Már 45 éves volt, amikor 1804-ben feleség után nézett. A Ronyva-patak mentén Kozmától egy óra jársnyira, tehát közel első szerelme tárgyának otthonához, Kázmérből nősült: elvette gróf Török Lajosnak egyik leányát, Zsófiát.²

A „partie” nem volt épen nagy, mert a kázméri szép, emeletes kastélyhoz és kertekhez nem tartozott valami nagy uradalom, hanem csak egy szép úri birtok, amelyet gróf Török nem is olyan régen Nedeczky Nepomuktól vett és ezen a vagynon Kazinczy feleségén kívül az ő két testvérének is kellett volna majdan osztozkodni.

Legalább ő azt hitte, hogy osztozkodni fog, csak hogy ő ezt soha meg nem érte. De elérte kezdettől fogva azt, hogy házassága által egy kellemes úri körbe jutott.

gróf Török Lajos
gróf Roggendorf Alojzia

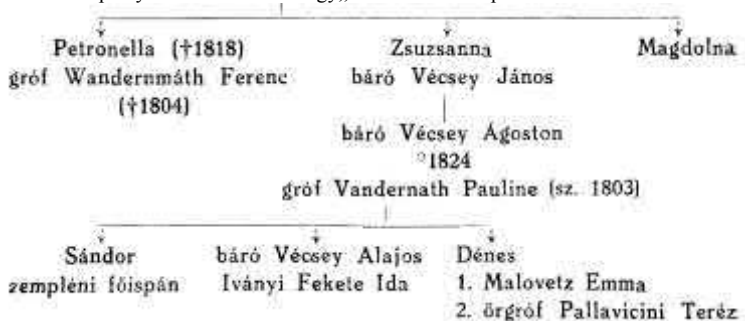
Kázmérből feleségével együtt eljárt többek között Szilváásra, amely Kozma közeli szomszédságában van. Ott lakott abban az időben egy szép és kellemes fiatal özvegyasszony: Vandernath Ferenc grófné, az ő testvéreivel: a Splényi bárónőkkel és a gyermekeivel.³

Vandernath grófné igen szerette őket: Kazinczy első gyermekének a keresztanyja is lett és későbbben egy alkalommal, amikor megtudta, hogy Kazinczy rászorul, neki kölcsönt ajánlott fel és adott is.

Kazinczy minden irányban nagy műértő volt, de — legalább az általam ismert írásaiban — sehol sem emlékezett meg a szilvási gyönyörű kastélyról és parkról, amelyek későbbben — épen Vandernath-örökségképen — a báró Vécseyek tulajdonai lettek. Pedig a park csodaszép fái bizonyosan ott voltak akkor is és az a művésziélek, aki a parkot megteremtette: állíthatta oda a pompás kastélyt is.

Hogy Kazinczynak nagy szépérzéke volt: megmutatta, amikor a maga részére épített egy házat megint csak a Ronyva völgyében: Bányácskán, amelyet ő Széphalomnak nevezett el. 1806-ban vonult be oda, s igen el volt tőle ragadtatva, mert sietve feljegyezte: „Patakhoz³, Újhelyhez és Borsihoz 1 órányira fekszik. Abaújban van ugyan, de csak 500 ölnyire sincs Zemplén szélétől (egy más alkalommal azt mondta, hogy csak 300 lépésnyire van tőle). . . . Látom Újhely tornyát s Borsi omladékait”.

" báró Splényi Gábor altábornagy, szabolesi főispán

És meg is énekelte:

„A világ zugolyai közt kis
Széphalom, nekem te nevensz leginkább.”

Ebből a zugolyából örömmel be-bejárt Újhelybe a vármegyei közgyűlésekre, s ott találkozott annak a korszaknak két nevezetes emberével: az udvari tanácsos történetíró Szirmay Antallal és Széchenyi későbbi nagy ellenfelével: az író és államférfi gróf Dessewffy Józseffel.

Kazinczy Ferenc névalírása.

Szirmay Antal valamikor szomszédja is volt Kazinczyinak és pedig akkor, amidőn még Szirmay első felesége élt, aki Pintér Márton zempléni alispánnak volt a leánya Legényéről, a Kazinczyak fészkének: Regmecnek a legközelebbi szomszédságából. Bizony-bizony az a legényei Pintér-kastély nem hiába állott dombon: szépség tekintetében is felülről nézhetett le sok ottani úri kastélyra! . . .

De amikor az a szomszédság fennállott, Kazinczy még fiatalember volt, és amidőn ő Kassára került, Szirmay már eltemette első feleségét, Pintér Nánit, és már el is énekelhette szomorú dalát, hogy:

„Csak Nánimat siratom én,
Azt a szépet, azt a jót,”

és tovább:

„De jaj! időnek előtte
Ezen kedvesem megholt,”

amihez még hozzátette:

„Csak Nánimat fájjalom,
Ő, te eltűnt angyalom.”

és így végezte:

„Éltem egy nagy,, egy hideg,
Egy vég sóhajtássá válván:
Náni nevén szünjön meg.”⁴

Szirmay második felesége, akivel 1784-ben kelt egybe, báró Ghillányi Franciska volt, aki rokonságban állott Kazinczy feleségével. Erre 1806-ban Szirmay maga emlékeztette Kazinczyt: „a méltóságos asszony közelről való atyjafia a feleségemnek: báró Ghillányi Eleonórától származik”. Akkor Szirmay már Vekén, az emeletes Ghillányi-kastélyban lakott, amikor azonban a végét látta közeledni: a szomszédos Szinyérre ment. „Szinyéri magánosságomba elbújtam haldokolni”, amint ő fel is jegyezte.

Szirmay Antal névalírása.

De Kazinczy már 1805-ben írta: „Újhelyen keresztül menvén, Szirmay Antal udvari consiliarius úr előlkapott és elvitt házához és megajándékozott egy „Notitia topographia a historicá”-val.

Az 1806-iki particularis megyegyűlésen is, amikor a só árának „felrugtatására” vonatkozó parancsolatról volt szó, találkozott egymással ez a két atyafi: Szirmay másodiknak, Kazinczy harmadiknak beszélt.

Az 1808-iki márciusi megyegyűlés alkalmából adott főispáni ebéden ismét együtt van Kazinczy Szirmayval. „Sztáray (Albert), báró Sennyey (János), gróf Dessewffy József, Szirmay Antal, András és Pál, Szemere László (a Miklós apja), Boronkay Gáspár és én egy koteriát csináltunk és igen vígan csevegtünk”, jegyezte fel egyik levelében Kazinczy.

⁴ L. „Quodlibet” Szirmay Antaltól a „Nemz. Múzeum”-ban 225. alatt, ahol az is fel van jegyezve, hogy Szirmay nak volt egy időben egy „Pagát” nevű kedvenc pudlikutyája.

Abban az esztendőben volt a követküldés ideje is. Gróf Dessewffy József akkor már kétszer — 1805 és 1807-ben — volt zempléni követ, de most nem akart újból az lenni, mert beteg lába miatt sógoránál, gróf Sztáray Albertnél Nagymihályon feküdt. Ezt Kazinczy nagyon fájlalta, mert őt a „diaetán a jók szerették”.

Dessewffyt egyébként így írja le: „olyan kis ember, mint én: fekete hajú, szép szemű, lelkes képű, ezüst hangú”.

És azután jön a napóleoni háború: 1809-ben Győrnél 5 zempléni vitéz — köztük báró Barkóczy Antal — elesik, Zemplén vármegye Újhelyben egy emléket akar állítani nekik és javaslatételre Kazinczyt küldik ki az ő kedves barátjával: Dessewffy veii.

1810-ben azon mulat a két jó barát, hogy az öreg Szirmay Antalnak valami házi perpatvara volt a feleségével, amiről Dessewffy még a távolban is hallott mesélni, mert egyik birtokáról: a zemplénmegyei Alsó-Olysóról kérdezi Kazinczy tói: „ugyan hogy tetszik neked, barátom, hogy hív társunkat Apollóban: az öreg vékei Szirmay Antalt a felesége ... elküldte idestova bujdosni? ...”

Kazinczy erre elmondta Dessewffynek a Szirmay ügyének mibenállását: „ez a sok és nagyérdemű ember ... úgy tette meg testamentumát, hogy az első feleségétől született József jól kapjon. Kedves ... -e gyanúba vette a dolgot, és amidőn egyszer nem vala a házánál férje: felbontotta a szekrényeket s rátalált a testamentumára s látta ..., hogy férje többet tett az első fiáért... s ezen méregbe jött. S tudod, mi történt? Antal (a másik fia) ... oly becsületes ember, sem atyjára nem neheztel, sem bátyjára, s igyekszik szüleit összebékíteni”.

íme tehát ennek a mulatságos, de kellemetlen dolognak milyen szép oldala is volt! ...

1812 elején Kazinczy felkérte Szirmay Antalt, aki „közel volt már az üdvözüléshez”, hogy írja meg a családjá történetét. Az öreg sokáig szabadkozott, de végre mégis megírta, és tavasszal már át is adta Kazinczynak.

Alighogy ezt a munkát elvégezte: eltemette feleségét, báró Ghillányi Franciskát.

Talán ebből az alkalomból látogatta meg az öreg urat, — aki Kazinczy szerint „már alig volt”, — és pedig olyan formán, hogy Vekén nála ebédelt és nála Szinyéren meg is hált.

Alighanem az volt az utolsó találkozásuk.

Még ugyanannak az esztendőnek az őszén Kazinczy az ő egyik legkedvesebb emberét Erdélyben: Cserey Farkas kamarást már szomorúan arról értesítette, hogy „udvari consiliarius Szirmay Antal, nekem nemcsak vérem, hanem barátom is és annak temetésére kelle mennem. Életét a Hazai Tudósításokban és a Bécsi Annalisok Intelligenzblatt jában fogod olvasni”.

Gróf Dessewffy József szintén nagy részvétellel értesült erről a halálesetről. „Egy szépeszű emberünkkel kevesebb van”, írta Kazinczynak és hibáit azzal mentegette, hogy „ritka ember élt úgy, hogy szíve eszével sohase ellenkezett volna” és „Szirmay Antal árnyékának” cím alatt egy 24 soros dicsőítő verset is írt róla.

Az elveszett barát helyett ez időtájban Kazinczy részére két új barát bukkant fel: a költő Szemere Pál és Dókus László személyében. Hogy Szemere Kazinczy barátja lett: az egészen természetes, hiszen Szemere a Kazinczy közvetlen szomszédságában: Lasztócon nézett ki magának feleséget. — 1813 augusztusban váltott gyűrűt a már elhalt Szemere László leányával és az akkor még pataki diák Szemere Miklós nőtestvérével.

„Én valék a kérője és boldogítója”, írta Kazinczy és hozzátette: „Lasztócz egy félórányira fekszik Kázmérhoz”. És a menyasszonyról így számol be: „magyarlelkű, de németül beszélő, franciául olvasó, parányi, rendes, kedves, igen-igen derék lány”.

Az esküvő csak 1814 közepén lett meg, de mindjárt egy másik Szemere-esküvő kíséretében: Szemere István zempléni első alispán lánya ugyanis Azarban ugyanaznap ment férjhez Kazinczy egyik rokonához: Dercsényi Fe-

rendiez, amely napon Lasztocon Szemere „Kriská”-t vezette oltárhoz Szemere Pál.

Nagy dáridó volt mindakét helyen: az alispán úr házánál legalább 140 vendég mulatott és Lasztocon is volt 100-nál több! . . .

Kazinczy Lasztocon vendégeskedett az ő „ kedves Szemerejénéi”, de fájt neki, hogy tíz nap múlva már vitte az ő kis feleségét haza Pest megyébe: Pécelre. Novemberben vigasztalódik: Szemere Paliék újra Lasztocon vannak. „En” — írja Kazinczy (november 9-én), — „tegnap mentem hozzájuk, s ma este térek vissza onnan.” És nagy meglepődéssel hozzáteszi: „véget nem ér csókjuk”, amely megállapítás ez esetben azért volt fontos, mert Pali mint udvarló és vőlegény — Kazinczy véleménye szerint — meglehetősen félszeg volt.

És hogy Kazinczy öröme teljes legyen: egy-két nap múlva látogatóba jön Lasztócra Kölcsey Ferenc költőtársuk is és „24 órát” ő is velük tölt.

December elején Újhelybe megy Szemere Pálékkal, ahol természetesen az alispán Szemerének a vendégei.

Abban az időben Szemere Pál talán azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy Zemplénbe jön lakni. 1815 nyarán Lasztochról feleségével együtt Újhelybe újra benéz: Kazinczy társaságában Dókus Lászlónál ebédel, s nemsokára zemplénmegyei táblabírónak esküszik fel. Ezt nem volt nehéz elérnie, hiszen rokona: Szemere István alispán nagy befolyású ember volt és csakhamar consiliarius is lett.

Kazinczy szíve most tele lett Szemere Pállal. „Szemerében” — írja Kazinczy, — „sok erő van. Tanultabb philológusunk nincs, mint ő és Kölcsey.” És Szemere teljes mértékben viszonozza ezt a rokonérzést: a karácsonyi ünnepekre meghívja Kazinczyt, és ez négy napot Lasztocon is töltött.

Csakhogy Szemere mégsem jött Zemplénbe lakni. Kazinczy még mindig vigasztalódhatott Dessewffy és Dókus László barátságával. Pipsz — amint Dessewffy önmagát leveleiben nevezte — nagyon hű és annyira őszinte barátja volt, hogy még összehasonlítást is megkockáztat-

tott maga és Kazinczy között. „Rólunk, ha nem hibázom” — írta 1816-ban Kazinczynak — „azt az ítéletet fogják mondani: Dessewffy talán legtöbbet olvasott franciául és deákul, valamint Kazinczy németül. Látszik, hogy Dessewffy kevesebbet fordított, mint Kazinczy, — Kazinczy szebb, felengőbb és kellemetesebb író, de azért Dessewffy nincs tűz és hathatóság nélkül, és bizonyosan populárisabb. Dessewffyből válhatott volna író: Kazinczy az.” stb.

Hogy erről mit gondolt Kazinczy?, azt bajos tudni. Ezt a kérdést ő alighanem élőszóval intézte el, mert ezután nemsokára feljegyezte, hogy „Dessewffy tegnapelőtt hozzám jöve és 24 órát tölte nálam”.

Csak később (1818) írta egyszer Dessewffynek „téged a haza, mint képviselőjét, csudálva hallott mindég: miként ne csudáljon mint író?” ...

Ezeknek a kölcsönös baráti ömlengéseknek a felső fokára jut el Dessewffy, amikor Kazinczy születésének 60-ik évfordulója közeledik (1819). Egy verset ír hozzá» többek közt ezeket mondván:

„Hatszor tíz öszt érdem s üldöztetés között,
Bús gonddal fáradtan átélte barátom,
Minden időperced nekünk gyümölcsözött,
Minden óra téged új díszbe öltözött,
Halhatatlan! sírnak könnyen indulsz, látom.”

Ezt a verset Kazinczy egy három napos látogatásával köszönte meg Dessewffynél, aki olyan szívesen látta őt szabolicsmegyei birtokán, Szentmihályon, és annyira tartóztatta, hogy — mint Kazinczy feljegyezte — „szökve kellett onnan elmennie”.

Értékes volt Kazinczyra nézve Dókus László mindjobban előtérbe lépő barátsága is.

A Dókus-család akkoriban még keveset szerepelt Zemlénben: közülök akkoráig mindössze egy főszolgabíró tűnt ki. Dókus László a családjá hírnevének megalapítójává lett: már mint fiatal ügyvéd feltűnt kiváló képességeivel úgy Kazinczy, mint Dessewffy előtt. Akkori-

ban a kihalt Drugeth-család örökösei két ágon virágoztak, az egyik ág a Csákyak, a másik ág a Vandernathok voltak és a Csákyaknak fiskálisa volt Dókus László.

Dessewffy már 1813-ban azt írja Kazinczynak: „Dó-kust igen szeretem és becsülöm”, és 1814 elején írja neki: „nagyon leköteleznél, ha megaláznád magad Szent Mihályra a nevenapomra, hol közös barátunkra: Dókusra találnál”.

Kazinczy betegsége miatt a meghívásnak eleget nem tehetvén, Dessewffy el nem mulasztja neki ezt írni: „én ezen alkalommal Dókus urat közelebbről kiismertem és megvallom, hogy szíve és esze járása nem közönséges. Én még nem igen sok emberrel találkoztam, kiben több józan okosságot és igazságérzést tapasztaltam volna. Megvan benne az emberséges embernek a főbélyege: csak mértékletesen szereti önmagát”.

Dókus László névalírása.

Kazinczy mindenben osztotta Dessewffy véleményét. Később (1825) úgy nyilatkozott róla maga is, hogy Zemlénnek azok közé a fejei közé tartozik, akik megérdemlik, hogy követül küldjék.

Kazinczy jól ítélte: Dókus László 1831-ben már első alispán volt Zemlénben, majd 1839-ben követ is lett, amint erről Kölcsey Ferenc naplójában is megemlékezett és felvitte később Isten a dolgát egészen a nádori ítélőmesterségig.

Ezek a baráti vonzalmak Kazinczyra nézve főleg akkor lettek értékesek, amikor családi és anyagi bajokkal kellett küzdenie.

1817-ben meghal az anyósa, aki Kázméron özvegyen élt. Kazinczy a feleségének öröksége miatt perelni kénytelen a sógora ellen. Az ő ügyvédje: Nyomárkay Jó-

zsef, — a sógoráé: Kossuth László, Lajosnak az apja, A per 10 évnél is tovább tart. A vármegye alispánja: Szemere István az alperes gróf Törökkel szimpatizál. Végre Kazinczy a legfelsőbb fokon is megnyeri a pert. De ez sem ér semmit: nem tud az örökséghez jutni. Pedig mennyit emésztí magát és fárad a per miatt! ... 1828 és 1829-ben összesen 11 hónapig Pesten is kénytelen időzni.

E közben szemmel láthatólag küzd az anyagi nehézségekkel is. Zemplén vármegye már 1820-ban úgy akar rajta segíteni, hogy a vármegyei levéltár rendezésével megbízza. Erre Kazinczy bánatosan mondja: „ha 30 évvel ezelőtt vettem volna a parancsolatot: mily örömmel teljesítettem volna... De most házi gondok, literatúrai igyekezetem nem engedik, hogy örömmel tegyem, amit kénytelenségből és csak azért teszek, mert erre a közbizodalom híva meg, s azért is, mert senki sincs, aki tegye”.

És így telnek Kazinczy utolsó évei: hivatali munka és perlekedés között és életének ezt a borús időszakát feleségén, gyermekein és a „literatúrán” kívül nincs más, ami megédesítse, mint az ő — *zempléni köre*...